بە کانتۆنکردنی سلێمانیی: دیسەنترەڵایزی دەسەڵاتێکی نانیشتمانیی ... کامیار سابیر

پارێزگای هەڵەبجە، وەکو پارادایمێکی خۆخۆر!
ئەم وتارە، دووبەشە. هەردوو بەشەکە بەسەریەکەوە دانراون. (ئەم وتارە لە ٢٠١٤ نووسراوە، لەبەر پەیوەندیی بە پرسە سیاسییەکانی ڕۆژەوە، جارێکی تر، بڵاوی دەکەمەوە)
کامیار سابیر

بەشی یەکەم:
{ پێشەکیی، ئەم باسە، لەم کاتەدا بڵاو دەکەمەوە، بە پێچەوانەی ئیشتیهای سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی ئەم حیزب و ئەو ڕێکخراو ، لەناو فەوضایەکی سیاسیی و کولتوورییدا، کە پێدەچێ، کورد، هیچ کاتێک، ئەوەندەی ئێستا، لە مێژووی کۆن و نوێدا، دروشمی کۆنترادیکت(تەناقوض و موفارەقە)، بەتاڵ و خاڵیی لە فیکر، سیاسەت و جیهانبینیی، بەرزنەکرد بێتەوە. }

کانتۆن، بە سادەیی و خاکیی، بە واتای دابەشکردنی کارگێڕیی وڵاتێک(country)، هەرێمێک، ناوچەیەک یان دەوڵەتێک (State) دێت. نموونەی زۆر لە دونیادا هەن، باشترینیان، وڵاتی سویسرا و ئوسترالیان، بەکردەوە، هەرێمەکانیان، یان حکومەتە لۆکاڵییەکانیان، نیمچە سەربەخۆییەکیان هەیە. کانتۆن، یان حکومەتی لۆکاڵیی، یەکێکە لەو چارەسەرە سیاسیی و دیپلۆماسیانەی لەئاستی نێونەتەوەییدا، گرنگییەکی زۆری هەیە.
بەنرخترین بەهای بەکانتۆنکردن(Cantonisation)، یان ئەوەی لە زمانی سیاسییدا دیسەنترەڵایز(لامەرکەزییەت)ی لاسەنگیی asymmetrical decentralisation، یاخود تەخشانکردنی diffusion دەسەڵاتی پێدەگوترێ، دامرکاندنەوەی توڕەیی و بەردانەوەی ئەوە پەنگخواردنەوەیەیە لە لایەن زۆرینەی تاک و گرووپەکانی ئەو جڤاک و دەقەرەوە لە دژی ناعەدالەتیی (کۆمەڵایەتیی، سیاسیی، ئابووریی..تاد)، بوونی هەیە. بەئەوەی ئازادانەتر، لەڕووی سیاسیی و تا ڕادەیەکیش لەڕووی ئابوورییەوە مامەڵە لەگەڵ خۆیان و حکومەتە لۆکاڵییەکانی تر و حکومەتی سەنتەر(ناوەند) و ناوچەکەشدا بکەن. بەم هۆکارانە، لەهەوڵی بەکانتۆنکردنی ناوچەکەیان، یان

شارەکەیاندا دەبن.
باسی بەکانتۆنکردنی شارەکانی هەرێمی کوردستان، تەنانەت شاری کەرکوک کە هێشتا لە گێژەنی ماددەی ١٤٠ دا ماخۆلانیەتی، لای هەندێ ناسیۆنالیستی بەسەوادی کورد و حیزبی خۆبەنەتەوەییزان، باسێکی "تابوو"ە. باسکردنی ئەوەی کەرکوک بکرێ بە کانتۆنێکی سەربەخۆ و حکومەتێکی لۆکاڵیی، جودا لە هەژموونی ئیداریی و تا رادەیەکیش سیاسیی، حکومەتی فیدراڵی عێراق و هەرێم، یان ئەوەی پێیدەگوترێ،هەرێمێکی سەربەخۆ، دابمەزررێنی، لەناو هەندێ نەتەوەیی کورددا، لەناو هەندێ حیزبدا، بەتایبەتیی پارتیی دیموکراتیی کوردستان(بەدەر لە شیعاری پووچی ناسیۆنالیستیی و دزیینی نەوتەکەی بەشەریکیی لەگەڵ یەکێتییدا، هیچی بۆ کەرکوک نەکردووە) وەکو خیانەتی نەتەوەیی، خاکفرۆشتن، پارچەپارچەکردنی کوردستان و لاوازبوونی دەنگی کورد….دەیان ریتۆریکی رۆمانسیی تر، دەخوێنرێتەوە.

وەڵای ئەوەی پارتیی، خۆی چەند بەشدارییەکی نێگەتیڤیانەی لەدابەشبوونی جیۆگرافیای هەرێمی کوردستان و دابەڕانی دهۆک لە شارەکانی تری هەرێم هەیە؟ هاوکات چەندیش فاکتەرێکی زۆر نێگەتیڤ لەسەر سەرجەم بزوتنەوەی ناسیۆنالیستیی کورد و دابەشبوونی هەرێمی کوردستانی عێراق کە تا ئەم ساتەش، دوو ئیدارەیی، دیفاکتۆیەکی سیاسیی و جیۆگرافیی و تەنانەت ئابووریشە. وەڵای رۆڵی نێگەتیڤانەی پارتیی، لەسەر خەباتی رزگارییخوازانەی کورد، لە پارچەکانی تری کوردستاندا کە ژانی ئەم دەردە، لەپشتی کوردەکانی کوردستانی تورکیە و سوریەدا، زۆر کاریگەرە، کەچیی هێشتا، ئەمجۆرە بازرگانییە بە ناسیۆنالیزمێکی بەتاڵ و کەسیفەوە، هەر درێژەی هەیە و بایی خۆیشی گوێگر و بلۆوەرژێنیشی هەیە!

لە نێوان هەرێمی کوردستانی عێراق و دەوڵەتی عێراقدا، یەک دەوڵەتی سیادیی هەیە کە ناوی عێراقە. سیستەمی سیاسیی و کارگێڕیی تا رادەیەک لە Dual-State دەوڵەتی دووانیی دەچێت. جیاوازییەکە ئەوەیە، هەرێمی کوردستان سەر بە دەوڵەتی عێراقە، بەناو لە چوارچێوەی سیستەمێکی فیدراڵییدا. ئەو نیمچە سەربەخۆییەی هەرێمیش، دەکرێ بە territorial autonomy واتە بە ئۆتۆنۆمیی ناوچەیی یان هەرێمیی ناو ببرێت. لە روانگەی ماکس وێبەر- یان ڤێبەر(Max Weber) ەوە، " دەوڵەت، مۆنۆپۆلی ئەو شەرعیەتە دەکات، کە هێزی فیزیکیی لە چوارچێوەی سنوورەکانیدا بەکاربهێنێت."

وەکو دیفاکتۆ، هێزەکانی دەوڵەتی عێراق، توانای جێبەجێکردنی ئەم

م□ن□پ□لی□یان لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا، لە ئێستادا نییە، ئەگەر بە پرس و راوێژ بە حکومەتی هەرێم(پارتیی و یەکێتیی) نەبێت، توانای جوڵاندنی سەربازێکیان بۆ هەرێم نییە. دووبارە ، وەکو دیفاکتۆ، نە پارتیی و ن□ یەکێتیی، توانای ق□□□م□ویی و شەرعییەتی هێزیان لە ناوچەکانی لایەنی بەرامبەردا نییە. کەواتە بەکردەوە، دوو هەرێمی(ئەگەر سیان نەبێت) سیاسیی و جیۆگرافیی لە عێراقدا هەن، دوو هەرێمۆکەش لە کوردستاندا هەن، ئەوە وێڕای ئەوەی حکومەتی دهۆک، بە زمانی سەربەخۆی خۆیەوە، زمانێکی جیاوازتری هەیە لە ئەو زمانی نووسیین، پەروەردە و کارگێڕیییەی لە هەولێر و سلێمانیی هەیە. هەروەکو جیاوازیش، ل□ ئەو زمانە کوردییە رەسمییەی لە دامودەسگاکانی دەوڵەتی عێراقدا هەیە. بەکردەوە، لە ئێستادا سێ کارگێڕیی، سێ حکومەتی ترشێندراو بەسەریەکدا، لە هەرێمی کوردستاندا هەن.

بەکانتۆنکردنی شارێک، یان د□ق□ر□ک، یاخود ئەوەی لە کوردییدا باوە و بە هەرێم ناوی رۆیشتووە، کۆمەڵێ گرفتی سیاسیی، قانونیی، ئابووریی، کولتووریی وکۆمەڵایەتیی، بەرببینی دەگرن و رێگریی hindered ل□□د□کەن. بەشێکی زۆر لەشییکەرەوە سیاسییەکان، چەند رارەوێکی سیاسیی و قانونیی، بۆ بناغە داڕشتنی هەرێمێکی سیاسیی و ئیداریی دادەنێن، گرنگترییینیان ئەمانەن:-

1. ستاندەردبوون و جێکەوتبوونی لە ئاستی نێوخۆیی، هەرێمیی و نێودەوڵەتییدا.
2. بنیاتنانی دەوڵەت state-building، یان حکومەتێکی خۆجێیی.
3. بە دێمۆکراسییکردن یان گواستنەوە لە قۆناغی ئیستیبدادەوە بۆ شەرعییەتی دێمۆکراسیی.
4. دیکۆڵۆنایزی decolonisation هەلومەرجە سیاسیی، ئیداریی و ئابوورییەکە.

لێرەدا قسە لەسەر هەرێمی سیاسیی نییە، ئەوەندەی قسە لەسەر هەرێمێکی ئیدارییە، بە بودجەیەکی سەربەخۆ و کارگێڕییەکی سەربەخۆوە. واتە هەرێمێکی سیاسیی، خاوەن سەروەریی تەواو دروست ناکەین، تا باس لە بنیاتنانی دەوڵەت بکەین، بەڵکو باسی دیکۆڵۆنایزی سیستەمی سیاسیی، ئیداریی و ئابووریی هەرێم دەکەین. ئەم هەرێمە کە تا هەنووکە شێخ، عەشیرەت، حیزب، بنەماڵە، مام، برازا، باوک و کوڕ، هەروەها کۆمەڵێ لۆردی سیاسیی نەوت، کە ناسیۆنالیزمی نەوتیان وەکو بەیداخی نەتەو□یبوون هەڵگرتووە، بەرێوەی دەبەن و زۆریینەی خەڵکی

کوردستانیش، وەکو ڕەعیەت، لەلایەن ئەم ئەربابە سیاسیانەوە، سەیر دەکرێن.

دەستوری عێراق، لەسەر دەستەڵاتی هەرێمەکان و پارێزگاکان، لەسەر دروستبوونی هەرێم و پارێزگای تر، تورت نییە و زۆر لاستیکییە. بەکەڵکوەرگرتن لەم لاستیکییبوونە، دەکرێ پرۆژەی دیسەنترەڵایزی هەرێمی کوردستان، بە ئەجێندایەکی نیشتمانیی، عەدالەتی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی بەکاربهێنرێت. دیسەنترەڵایزی حکومەتی هەرێم(حکومەتی پارتییە زیاتر)، هەڵوەشاندنەوەی عەقڵیەتی خێڵ، ناوچەگەرایی و کوێخازادەیی، چەند بنەماڵەیەکی سیاسییە کە پەیوەستە، ڕێگە بە نەوەی نوێ، بە خوێنی نوێ، چێ بکەن و مل بە دەمۆکراسیی و هەڵبژاردنی بێ ساختە، هەروەها بە بڕیاری نیشتمانیی و کۆلێکتیف (دەستەجەمعیی) بدەن.

لە باسە سیاسیی و کولتوورییەکاندا، هەمیشە نموونەی دیفاکتۆ، ڕەوشی بەرچاویان لە بەڵاندنەوەی ئارگیومێنتەکاندا هەیە. ریتۆریک، موجامەلات و فانتەسییە(فەنتازیا) سیاسییەکان، بە پارادیم و نموونەی سەر ئەرضی واقیع نیشان دەدرێن. بە ئەم مەبەستە، ئەم باسە، چەند کەیسێکی جیهانیی، بە نموونە دەهێنێتەوە.

کەیسی دیسەنترەڵایزی حکومەت لە ئوسترالیا

حکومەتی فیدراڵی ئوسترالیا، لە شەش دەوڵەتی لۆکاڵیی و دە(١٠) دەڤەر territories پێك دێت. دووان لەم دەڤەرانە دەکەونە ناو خاکی سەرەکیی(گەورەترین دوورگەی وشکانیی ئوسترالیا، واتە لە وشکانییدان) ەوە، هەشت دەڤەریشیان دەکەونە دوورگە بچووکەکانی دەوروبەری ئوسترالیاوە(لە ناو ئاودان). پارلەمان و حکومەتی فیدراڵ، دەکەونە یەکێک لە دەڤەرەکانی ناو خاکی ئوسترالیاوە و بە پایتەختی سیاسیی(کانبەرا) دەناسرێ. هەر قانونێکی دەوڵەتە لۆکاڵییەکان، لەگەڵ قانونی فیدراڵییدا بەریەکبکەون، قانونی فیدراڵیی، بالادەست دەبێ.

سیستەمی سیاسیی، قانونیی و کۆمەڵایەتیی ئوسترالیا، لەسایەی حکومەتە خۆجێیەکان و حکومەتی فیدراڵدا، زۆر بە جوانیی و گونجاویی بەڕێوە دەڕوات. حکومەتە لۆکاڵییەکان، زۆرینەی ڕەهای ئابووریی و تەواوی کاروباری ئیداریی بەڕێوە دەبەن. پەیوەندیی ئابووریی و پرۆتۆکۆلیی تەنانەت سیاسییش لەگەڵ وڵاتانی خاوەن سەروەرییدا دەبەستن، بەئەوەی نیمچەسەربەخۆیی هەر حکومەتێکی لۆکاڵیی، کار لە ئەجێندای نیشتمانیی تاکی ئوسترالیی و وەلائی خێڵەکی شوێنە جیاوازەکانی ئوسترالیا بکات.

پێشبڕکێی شارەکان، خۆشگوزەرانیی، هەلی کار پەیداکردن و گەرموگوڕیی بازاڕی لێ دەکەوێتەوە. بۆ نموونە بەردەوام، دوو گەورە شاری، سیدنی و مێڵبن (Melbourne مێڵبۆرن)، شەڕەقۆچی ئەوەیانە کامیان لەپێشتر بن، ئێستا شارەکانی بریزبن و پێرثیش(Brisbane and Perth) وەکو دوو شاری گەورەی تر، هەمان ڕێچکەی پێشبڕکێیان گرتووە. حکومەتەکانیش (لۆکاڵیی و فیدراڵ) بەردەوام بەدەست دوو حیزبەوەن(کرێکاران و لیبراڵ)، بەڵام مونافەسەکەیان لەسەر خزمەتگوزاریی و ئیدارەدانی ئابوورییە نەک ئەجێندای حیزبیی، ئایدیۆلۆژیی و ناوچەیی و...تاد.

کەیسی حکومەتی سویسرا

حکومەتی سویسرا، وڵاتێکە، چوار زمانی ئەڵمانیی، فڕانسیی، ئیتاڵیی و ڕۆمانشیی(لە ڕۆمانیی جودایە) تێدایە، لەیەککتدا، هەرچواریان زمانی ڕەسمیین و زمانی نیشتمانیین(دیارە وەکو هەولێر و دهۆک، دوو دایەلێکتی یەک زمان نیین، تا حیزبێکی ناوچەیی و طائیفیی، بەرەو دوو زمانی سەربەخۆیان بڕۆتێنە، بەڵکو هەموویان، زمانی ئێثنیکی جیاوازن). سویسرا، لە ٢٦ کانتۆن پێکهاتووە، پێشتر بەتەواویی سەربەخۆ بوونە (fully sovereign) تا پێکهێنانی سویسرای فیدراڵ لە ١٨٤٨ دا. بەمدوایيانە لەساڵی ١٩٧٩ دا کانتۆنی ژورا(جورا Jura)، لە کانتۆنی بێرن جودابووەوە. ئەم کانتۆنە سەربەخۆیانەی (لەڕووی سەروەریی سیاسییەوە، نا) وڵاتی سویسرا، بوونە بەهۆی خۆشگوزەرانیی، ئاشتەوایی کۆمەڵایەتیی، سەقامگیریی سیاسیی و ئابووریی. بەهۆی ئیدارەی سەرکەوتووی ئەم کانتۆنانەوەیە، سویسرا بووە بە یەکێک لە باشترین و خۆشترین وڵاتەکانی دونیا کە داهاتی تاک تێیدا بەراورد بە زۆرینەی وڵاتانی پێشکەوتوو، زۆر بەرزترە.

کەیسی دیسەنترەڵایزی چاینە(چین)

گەورەترین وڵاتی جیهان، لە زۆریی دانیشتوواندا، وێڕای ئەوەی سیستەمە سیاسییەکەی یەک حیزبییە و ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزمی ماویی ئیدارەی سیاسیی دەدات، وڵاتێک کە سەری هاروماری تێدایە، بەسەر ٢٢ هەرێمی جودادا دابەشکراوە. جیا لە پێنج ناوچەی ئۆتۆنۆمیی و چوار شارەوانیی گەورەی وەکو بێیجین(پێکین)، شەنگهای، تیانجین و چۆنگکینگ کە ڕاستەوخۆ لە ناوەندەوە کۆنترۆڵکراون. لەهەمووی گونجاوتر بۆ بەراوردکردن بە بارودۆخی سیاسیی هەنووکەی هەرێمی کوردستان، بوونی دوو حکومەتی نیمچە سەربەخۆیە لە وڵاتی چین، ئەوانیش ماکاو Macau و هۆنگ کۆنگ. تەنانەت، دۆخێکی ناوازەی تری

هەیە کە تایوانە و چاینە بە بەشێک لە خۆی دەزانێ و قانونی نێودەوڵەتیی، یوئێن و وڵاتانی ڕۆژئاواش، کەوانەکەیان بەکراوەیی هێشتووەتەوە.

ئەو گەشە ئابوورییەی وڵاتی چینی (چاینە) گرتووەتەوە، بەتایبەتیی لە دوو دەیەی ڕابردوودا، بەرهەمی عەقڵییەتی دەسەنترەڵایز و دابەشکردنی دەسەڵاتەکانە، بە ئەوەی بڕەو بە چالاکیی ژیاریی، ئابووریی، خزمەتگوزارییەکان، گەشەکردن و هەناردەی زیاتر بدەن. ئەو پێشبڕکێ گەورەیەی لەنێوان بەیجین و شەنگهایدایە، خزمەتی نەک هەر بە وڵاتی چاینە کردووە، بەڵکو قازانجی بە سەرجەم وڵاتانی ناوچەکە (ئاسیا) و تەنانەت جیهانیش هەیە. ئەمڕۆ بەشێکی زۆر لە وڵاتانی جیهان، تەنانەت ئابووریی ئەمەریکاش، ڕاستەوخۆ، پەیوەندیی بەگەشەی ئابووریی چاینەوە هەیە. سەرەڕای ئەم نموونانە، ویلایەتە جیاوازەکانی دەوڵەتی ئەمەریکاشمان هەیە، کە حکومەتی لۆکاڵیی، "نیمچە سەربەخۆ"یان هەیە و هەموویان پێکەوە دەوڵەتێکی بەهێزی وەکو ئەمەریکا پێکدەهێنن.

ناسەریی هەولێر و هەولێرییەکان

شاری هەولێر، وێڕای مێژوویەکی درێژی کولتووریی و سیاسیی، قورساییەکی جەماوەریی و جیۆگرافیشی، بە هەرێمی کوردستان-عێراق هەیە. زۆرینەی خەڵکی ئەم شارە، لە دوایین هەڵبژاردندا، وێڕای دونیایەک ساختەکاریی، دەسەڵاتیان بە گشتیی و پارتییان بەتایبەتیی ڕەتکردەوە. زۆر بۆچوون هەیە، پێیانوایە، لەئەگەری بەهەرەمبوونی سلێمانییدا، شاری هەولێر دەکەوێتە گەرووی پارتییەوە و بە ئاسانیی قووتی دەدات. ڕاستە لە ٣١ی ئابی ١٩٩٦ەوە، کاتێک پارتیی و بەعث(بەعس) پێکەوە ئەمشارەیان داگیرکرد، لەوساوە ئازادیی، بە کردەوە بوونی نییە. دەسەڵاتێکی تۆتالیتاریانی سیاسیی، ئیستیبدادێکی حیزبیی، هەژموون و حوکمی بنەماڵەیەک و کۆمپانیاکانیان، بەتەواویی هەموو کون قوژبنێکی ئەم شارەی تەنیوەتەوە. هەولێر، پێشکەوتووە لە ڕووی ئاپارتمانی نوێ، بیناسازیی و هاوردەکردنی کاڵاکانی بازاڕی جیهانییەوە، بەڵام هەولێر لەلایەن دەسەڵاتەوە بە بەردەوامیی تەخدیر دەکرێ، ناعەدالەتیی کۆمەڵایەتییش لەم شارەدا، لە لووتکەدایە.

ئەوەی بەعث لەگەڵ بەغدادا دەیکرد، پارتییش هەمان شت، لەگەڵ هەولێردا، دەکات. بەعث، سوننە مەذهەبەکان، لایەنگرانی خۆی لە بەعثییەکان، لەشارە سوننەنشینەکانەوە هاندەدا بە ئەوەی لە بەغداد نیشتەجێبن. یەک لەسەر سێی تکریت و ناوچە دەشتاوییەکانی

عۆجەی بۆ بەغداد برد، بۆ ئەوەی باڵانسی طائیفیی، سیاسیی و جەماوەریی بەغداد رابگرن. ل□ بەرامبەریشدا شیعەی دەنارد بۆ ناوچە سونییەکان بۆ ئەوەی تێکەڵ ببن ، یان دەیناردن بۆ جێبەجێکردنی سیاسەتی تەعریب لە ناوچە کوردستانییەکاندا، لە شەنگارەوە بۆ خانەقین و بەتایبەتییش بۆ کەرکوکی دەناردن.
پارتییش، بەشێکی زۆری لە پارتییەکانی گەرمیان، سلێمانیی، ناوچەکانی کەرکوک و بادینانی هێناوە بۆ هەولێر و ئیستیطانیان دەکات و دێمۆگرافیای شاری هەولێر بەڕادەیەک گۆڕاوە کە رێژەی هەولێرییەکان لەشاری هەولێردا زۆر کەمبوونەتەوە، بەراورد بە هێنراوەکان لە شوێنە جیاوازەکانی هەرێمەوە. وێڕای ئەوەی زۆرینەی ئەو کوردانەی کە بە لایەنگرانی پارتیی ناسراون، لە مەعاشخۆرەکان و رانتخۆرەکانی پارچەکانی تر، زۆربەیانی لە هەولێر نیشتەجێکردووە و وەکو حیزب، نەک وەکو حکومەت و کاری قانونیی، ناسنامەی عێڕاقیی بۆ دەرکردوون و لە هەڵبژاردندا وەکو “پرۆکسی”ی بەکاریان دەهێنێت. راستە لەسەردەمی گڵۆباڵیزەیشندا، زۆرینەی ئایین، نەتەو□، ئ□تنیک و پێست جیاوازەکان لەشارەکاندا تێکەڵ د□ب□ن، بەڵام ئەم تیکەڵبوونەی خەڵک لە هەولێر نا ئاساییەو بە ئەجێندای ئایدیۆلۆژیی، حیزبیی و بنەماڵەییەوە دەکرێ.

ساڵی ١٩٩٧ رۆدریک ڵۆنگ(Roderick T. Long)، هاوکار لە(Free Nation Foundation) هەندێ نووسینی لەسەر ئازادیی و بەنەتەوەبوونی گەلان بڵاوکردەوە. لە فەضیڵەتێکی عەدالەتییدا، پێیوایە، مر□ق ب□یە بییر لە دروستکردن، بەڕێوەبردنی کانتۆن، هەرێم و ناوچەیەک دەکاتەوە، چونکە بییر لە رەچەتەی مافەکان دەکاتەوە. رەچەتەی مافەکانی خەڵکی سلێمانیی لە هەمبەر مافەکانی خەڵکە حیزبییەکانی هەولێر و بادیناندا، بەتایبەتیی لەرووی گرینگییپێدانی ئابوورییەوە، زۆر جیاوازە و ناعەدالەتییەکی زۆری تێدایە. ئەمە بەوە ناکرێ، بگوترێ دەسەڵاتی یەکێتیی و ئەوانەی شاریان بەڕێوە بردووە، سلێمانییان لەم ئاستەدا راگرتووە، بەڵکو بەوە دەکرێ، ئەم جیاوازییە سیاسیی، طائیفیی، ئایدیۆلۆژیی و ناوچەییە بۆچی بەمشوێنە گەیشتووە؟ ئەوە دەزانین کە یەکێتیی جگە لە مەئمورێکی پارتیی، هەیبەتی حیزبیشی بە خۆیەوە نەهێشتووە، هەروەها ئەوەش دەزانین، پارێزگاری سلێمانیی جاران، نزیکی بزوتنەوەی گۆڕان بوو، بەڵام ئەمە لە قەبارە و هێز و توانای پارێزگاردا نییە. جیاوازییەکان و ناعەدالەتییەکان ئەوەندە زۆرن، گەندەڵییەکانی پارێزگار و کاربەدەستانی ل□ک□□یی دەشارێتەوە.

هەرێمی سلێمانیی و پارێزگای ه□□بجە: ئاییندەی کوردستان
بەشی دووەم و کۆتایی
!

گەشەی درێژخایەن sustainable development

دیسێنترەڵایزەیشن(لامەرکەزییەت) بە چەندیین فۆرمی جیاواز دێت، گرینگتریینیان جەختنەکردنەوە لە تەرتەووەرتەکردنی چەق(مەرکەز) یان برەودان بە لامەرکەرزییەت□. ل□□ر□دا، مەبەست لە چەق، دابەشکردنی دەسەڵات، ئیدارە و ئابووریی و خزمەتگوزارییی…تاد دەگرێتەوە. گەورەترین مانیفێستی بەهێزکردنی حکومەتێکی ئۆتۆنۆمیی یان لۆکاڵیی، ئەوەیە کە سیستەمێکی ژیاریی vibrant بۆ دانیشتووانی ئەو شار و ناوچەیە، دەستەبەر بکات. گرینگترین کارنامەیش، دیسێنترەڵایزی داراییە (Fiscal). مۆنۆپۆلی داهات، پارە و دارایی، لەدەست یەک دوو حیزبدا، بۆ ماوەی ٢٣ ساڵ، جگە لە گەندەڵیی، هیچیتری بەرهەرم نەهێناوە. ئەوەی پێیشێوا بێت، چاکسازیی دەکرێ، لە دنیایەکی زۆر وەهمدا ماخۆلان دەکات. رۆژێک زووتر مەرکەزییەتی دارایی لەهەرێمی کوردستاندا، هەڵبتەکێنرێت، قازانجی زۆرتری بۆ سەرجەم هاووڵاتیانی کوردستانی عێراق(بەکەرکوکیشەوە) دەبێت.

لایەنە نێگەتیڤەکانی بەرزبوونەوەی نرخی زەویی، لە ناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی تر، جیاوازیی رێژەی هەژاریی و دەوڵەمەندیی، لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر، دابەشکردنی داهات و بودجە بە شێوەیەکی زۆر ناعادیلانە، لەلایەن پارتیی و یەکێتییەوە، بەسەر ناوچەکاندا، فەضڵدانی مەملەکەتی پارتیی بەسەر مەملەکەتی سەوز و مۆردا، ئینتیمای پیاوە سیاسییەکان بۆ شارەکەی خۆیان و ناوچەکەی خۆیان، لەسەر حیسابی وەلائی نیشتمانیی، کۆنترۆڵکردنی زۆریین□□ی رەهای ئابووریی هەرێمی کوردستان، لەلایەن چەند نەفەرێکی باڵادەستی حیزبیی، ناوچەیی و طائیفییەوە…تاد. هەموو ئەوانە و زۆری تر، ئەگەر چاودێریی توندیان بەسەرەوە نەبێ، ئەگەر پارلەمانێکی نیشتمانیی(نەک حیزبیی) لێیان نەپرسێتەوە، گرووپێکی بچووک، طائیفەیەکی بچووک، لەسەر حیسابی گشتیی، لەسەر حیسابی گەلی کورد، دەوڵەمەند و دەوڵەمەندتر دەبن. ئاکامی ئەمەش، ئەوەیە کە حیزبێک یان دوو حیزب، لەسەر حیسابی نەتەوەیەک، دەیان بیلیۆن دۆلار پێکەوە دەنێن و ئەم سامانەش، هەر لە بەرزبوونەوەدایە.

هەموو ئەمانە، ئەوەمان پێدەڵێن، ئارگیومێنتی گەڕانەوە بۆ مەرکەزییەت دەبێتە سەرئێشەیەکی بەردەوام، ئەمەش دەردێکی کارییە

بە عەدالەتی کۆمەڵایەتیی و هەمیشەش ناعەدالەتیی و هەژاریی خەڵک، تەشەنە دەکات. ئەم مەرکەزییەتەی دەبێ بەیارەکان هەمووی بگەڕێتەوە بۆ پایتەخت، دیارە پایتەخت بریتییە لە یەک حیزب و یەک بنەماڵەی سیاسیی، مۆتیقی نیشتمانیی نییە، ئەوەندەی مۆتیقی خێڵ، عەقڵییەتی حیزبیی، سیاسیی و تەنانەت ئایدیۆلۆژیی لە پشتەوەیە. زۆر گرنگە لە حکومەتێکی ناو زلەوە بە جڤاکێکی مەزن، بە بەدەستهێنانی لای کەمی عەدالەتی کۆمەڵایەتیی و ئیدارەدانی هەرێمی کوردستان، بییر لە لابردنی “بیرۆکراسیی ئیداریی و حکومەتی مەرکەزیی” بکرێتەوە. ئەم سەنتەرەلایزەی دەسەڵاتی هەرێم و بەتایبەتیی لە دەستی بنەماڵەیەکدا، قۆرغکردنی “ویستی ئازاد”ی زۆینەی تاکەکانی کۆمەڵگە بەگشتیی و گەنجان و لاوان بە تایبەتیی، هەڕەوها، گەندەڵیی، دزیی، هەژاریی و بێکاریی لێدەکەوێتەوە. لەم روانگەیەوەیە، دیسەنتەرەلایزی هەرێم و بەهەرێمبوونی شارەکان، بە یەکێک لە کۆڵەکە سەرەکییەکانی نیشتمانیبوون، عەدالەتی کۆمەڵایەتیی و دابەشکردنی داهاتەکان، بەسەر خەڵکی هەرێمدا، بەیەکسانیی، دەخوێنرێتەوە.

دیلیپ موخەرجیی (Dilip Mookherjee) و پراناپ قومار باردهان (Pranab Bardhan) ، لە زانکۆکانی رۆژئاوا، دوو ئیکۆنۆمیست و شارەزای قاڵەی بواری گەشەپێدانن(بە باکگراوند هیندیین). خاوەنی دەیان کتێب، وتاری ژۆرنالە، توێژینەوە و سمینارن، لەسەر گەشەی ئابووریی، دیسەنتەرەلایزی دەوڵەت، ئۆرگان و دەسەڵاتەکان، شارەزایی فرە مەودا و فرە رەهەندیان هەیە. ئەوان، پێیانوایە، لە چەند دەیەی رابردوودا، چەندیین شەپۆلی دیسەنتەرەلایز، کون و قوژبنەکانی جیهانی بە گشتیی و وڵاتانی تازە گەشەسەندووی، بەتایبەت گرتووتەوە. بەڵای ئەوان ئەم دیسەنتەرەلایزانە، لەئەنجامی پووکانەوەی ئەو پارادایمانە(نموذج)دا هاتنە ئاراوە کە دەسەڵاتە مەرکەزییەکان، رۆڵە سەرەکییان، لە فیاسکۆکانیاندا(فەشەلە گشتییەکان) هەبوو. ئایا پاش ئەو هەموو فەشەلە سیاسیی و ئابوورییەی حکومەتی هەرێم و حیزبە سیاسییەکان، پاش ئەو هەموو فیاسکۆ سیاسیی و ئابوورییەی لە ئیدارەدانی سێ پارێزگادا، بەدەستیانهێنا، باشتر نییە بییر لە دیسەنتەرەلایزی شارەکان بکرێتەوە؟

بێسلەی و کۆتی Besley, T. and Coate، ساڵی ٢٠٠٣، لە ژۆرنالەی ، Journal of Public Economics, vol. 87(12), pp. 2611–37 پێیانوایە، بەیاردانی مەرکەزیی لەسەر خەرجکردن، بەگوێرەخستنی بودجە، وەبەرهێنان و گەشەی ئابووریی، گرفتی زۆری هەیە، هەمیشەش

دزیی زۆر گەورەی تێدا دەکرێ و کۆمەڵە سیاسیی گەندەڵ، سوودمەندی سەرەکیین و زەرەرمەندی سەرەکییش لەم نێوەندەدا، تەنیا هاووڵاتییە. ئەگەر ئەم تێڕوانینەی بەسلەی و کەتی، بەسەر هەرێمی کوردستاندا جێکەوت بکەین، ئەوسا لەقەبارەی ئەو هەموو دزیی و گەندەڵیی و ناعەدالەتیی و جیاوازییە چینایەتییە بێسنوورە، وردتر تێدەگەین کە هاووڵاتیی ئاسایی، لەگەڵ سیاسییەکان و خاوەن کۆمپانیای سیاسییەکاندا هەیانە. قەبارەی دزییەکانی کوڕانی بنەماڵە سیاسییەکان، ئەوەندە زۆرە، ئەگەر نیوەی ئەو پارە و سامانە لە ژێرخانی هەرێمی کوردستاندا خەرجبکرایە، هەنووکە، ئاستی بژێویی و خۆشگوزەرانیی زۆرینەی خەڵکی هەرێمی کوردستان، لە ئاستی باشترین وڵاتانی ناوچەکەدا دەبوو.

لە هەرێمی کوردستاندا، دەسەڵات بە ئاسۆیی و بە شاقوولیی، گەندەڵیی دایڕزاندووە. کاتێ دەسەڵات بەم رادەیە گەندەڵ دەبێ، بیرۆکراسیی گەندەڵیی زیاتر چاوی زەق دەکاتەوە. هەڕەپەی زیاتر دەکات و حەز بە هەژموونی سەنترەڵایزی دەسەڵاتەکەی زیاتر دەکات. ئەم هەژموونی بیرۆکراسییە گەندەڵییە، لە حکومەتەکەی بارزانیی(باوک و برازا) و مالیکییدا هەیە. مالیکییش وەکو ناسیۆنالیستێکی عێراقیی، زۆر دژی بەهەرێمبوونی بەصرە و شوێنەکانی ترە، هەروەکو چۆن بارزانییش، دژی بەهەرێمبوونی سلێمانیی و کەرکوکە { چونکە پارتیی، دڵنیایە، لە کەرکوکدا، قەبارەی زۆر بچووکە و بێ پێی ستاندەردی دیمۆکراسیی(نەک ساختەکاریی)، ئەستەمە کورسییەکیش بباتەوە}.
خەتە سوورەکەی بارزانیی، بە بەهەرێمبوونی سلێمانیی، لەلایەکەوە کڕوزانەوەیەکی ناسیۆنالیستییانە بوو، بە وێنەکردنی ئەوەی سلێمانیی لە هەرێم دادەبڕێت، لەلایەکی تریشەوە، هەڕەپەی هەژموونی دەسەڵاتە بیرۆکراسییە گەندەڵەکەی هەرێمی کوردستانە. هاوکات کڕوزانەوەی بارزانیی بە کەرکوک وکەرکوکییەکان لە هەمبەر مالیکیی و دەسەڵاتی مەرکەزییدا(بەغداد)، جگە لە گوتاری بەتاڵی ناسیۆنالیستیی و بازرگانییکردن بەم کارتەوە، شتێکی تر نییە. لە کاتێکدا، بارزانیی و حیزبەکەی، بەکردەوە و لەسەر ئەرضی واقیع، کارێکی ئەوتۆیان بۆ گەڕاندنەوەی کەرکوک بۆ سەر هەرێمی کوردستان نەکردووە و تەنانەت، دژایەتیی بە هەرێمبوونی کەرکوک دەکەن و حەزدەکەن، ئەوەندەی تر دابەدرێت، تەنیا بۆ ئەوەی رەقیبە سیاسییەکانی، براوە نەبن. هۆکاری سەرەکییش ئەوەیە، لەهەردوو ئەگەری جێبەجێکردنی ماددەی ١٤٠ دا، یان بەهەرێمبوونی کەرکوکدا، لەڕووی قەبارەی جەماوەرییەوە، پارتیی لاوازترین ژمارەی سیاسیی

ئەو شارە دەبێت.

گۆڕان و هەرێمی سلێمانیی

پاش ئەوەی ئیشتیهای گۆڕان بە چوونە ناو حکومەتەکەی پارتیی، کرایەوە، ئیتر میزاجی زۆربەی ئەو رایەڵە و کەس و ناوەندانەی ناو بزوتنەوەی گۆڕان، باسی نیشتمانییبوونی دامودەسگاکان و ئیدارەیەکی نیشتمانییان دەکرد، بێدەنگییان لە پرسە سەرەکییەکانی هاووڵاتییان و غەمی هاووڵاتییان کردووە و تەنیا و تەنیا، غەمی بەشداربوونیانە لە خواردنی کێکی شیرینییەکانی نەوت و هەڵپەی وەرگرتنی چەند وەزیرێکیانە. گۆڕان، لە هەموو حیزب و کەسێک باشتر دەزانن، بەشدارییکردنیان لەم حکومەتەدا، فەشەلێکی سیاسیی گەورەی بەدواوەیە، بەڵام حەزیای بەشدارییکردنەکەیان، بەرچاوی گرتوون و ئەو هەموو فیلمە رەنگاورەنگەی، جاران پیشانی خەڵکیان دەدا، هەنووکە زۆر لەخۆیان دەکەن، بەڵێشوسپییش نایبیینن.

وروژاندنی پرسی بەهەرێمبوونی سلێمانیی، لەرێ و لەوێ، لە زمانی هەندێ سەرچاوەی نزیک لە گۆڕانەوە کە دواتر خۆیشیان ناکەن بە خاوەنی، تەنیا وەکو کارتێکی گوشار، بەتایبەت لەو کاتانەی تەنگژە دەکەوێتە ناو ئیدارەی سلێمانییەوە، دژ بە پارتییش نا، بەڵکو دژ بە یەکێتیی، دەیخەنە ناو ژاوەژاوی میدیاوە، ئەمەش تەنیا گەمەیەکی سیاسیی پڕغەڵە. پاش دەنگەکان، سەرەنجام، خۆیشیانی لێ نەبان دەکەن، ئەم جۆرە رەدفیعلە سیاسییانە، ئەوەندەی نیفاقێکی سیاسیی، ئەجێندایەکی حیزبیی و بەلەسەبوونی ئایدیۆلۆژییە بە بەکارهێنانی خەڵک و ئیرادەی هاووڵاتییان، ئەوەندە پرۆژەیەکی نیشتمانیی و روئییەیەکی(ڤیژن) سیاسیی و روئیایەکی(خەون) دوورمەودا نییە. ناڕۆشنیی گۆڕان و خۆشاردنەوەی لە دیدێکی رۆشن، سەبارەت بە پارێزگابوونی هەڵەبجە، ئەوەندەی تر، ئەم گومانانەی بە یەقین کرد. هاوکات، نەبوونی تەنانەت درافتێکی سیاسییش بە کێشەی ئاڵۆزی کەرکووک، لەلایەن گۆڕانەوە، جگە لە پاشکۆبوونی سیاسەتە شکستخواردووەکانی کوردایەتییەکەی پارتیی و یەکێتیی، شتێکی نوێیان پێ نییە.

پرۆژەی بەهەرێمبوونی سلێمانیی، نابێ بکرێ بە قوربانی میزاجی سیاسیی حیزب و چەند سیاسییەکی سلێمانیی و بنەماڵەی بارزانیی. دروستبوونی هەرێمی سلێمانیی، چەند قازانجی ئیداریی، کۆمەڵایەتیی و ئابووریی بە خەڵکی سلێمانیی و دەوروبەرەکەی هەیە، ئەوەندەش لە ئاستی نیشتمانییدا، قازانجی بە شارەکانی تر و سەرجەم دەسەڵاتی

سیاسیی هەرێم هەیە. ئەگەر هەرێمی سلێمانیی جێکەوت ببێ، هەرێمی هەولێریشی بەدوادا دێت. بە هەرێمکردنی شارەکانی کوردستان، ئەوەندەی کورتکردنەوەی دەستی حیزبەکە بەسەر هەموو کوردستاندا، ئەوەندەی دابەشکردنەوەی داهات و سامانی نیشتمانییە بەسەر خەڵکی کوردستاندا، بەلای کەمی یەکسانییەوە، ئەوەندەش بەهێزکردنی وەلائی نیشتمانییە لە ئاستی سیاسییدا، بە پوختیی و بە کورتیی، هەرێمی شارەکان،دەبنە هەوێنی پێکەوەگرێدانی ناسنامەیەکی نیشتمانیی کەلەکتیق، لەئاستی هەرێمی کوردستاندا، بە کەرکوک و ناوچە جێناکۆکەکانی تریشەوە.

رەوایەتیی و عەدالەتیی ئەوە لە کوێدایە، شارۆچکەیەکی وەکو چەمچەماڵ، بەپێی پشکنینە نەوتییەکانی ئەمەریکا، بەئەندازەی شاری کەرکوک، ئەگەر نەوت و غازی تێدا نەبێت، کەمتری تێدا نییە، تەواوی سەروەت، سامان و دارایی خەڵکی ناوچەی چەمچەماڵ، بەئەندازەی یەک لەسەر صەدی ١% ی سامان و دارایی، کوڕە گەورەکانی خێلە سیاسییەکانی کوردستان نابێت. ئایا ئەم هەموو دزیی و ناعەدالەتییە، تاکەی درێژەی دەبێت و بە ناوی فشەی ناسیۆنالیزمی کوردیی، ناسیۆنالیزمی نەوت و ئاڵتوریزمەکەی(پێچەوانەی خۆپەرستیی، دیارە بە گاڵتەجاڕییەوە- Alturism) پارتییەوە درێژەی دەبێ. هاوکات بەخاتری ئەوەی گەڵان دەچێتە سەر سفرەی حکومەت و خەڵک چاوەڕێ بکات، ئیتر دووبارە، گەلی کوردستان، لەڕێی کادیرە سیاسیی و رۆشنبیرە ئایدیۆلۆژییەکانی گەڵان و پارتیی و یەکێتییەوە، بەرەو کەناری دەوڵەتی نەتەوەیی، حەماسی نەتەوەیی و بنیاتنانی دەوڵەتی کوردیی(جار جاریش دەڵێن، کوردستانیی) دەڕێنە تەنن؟

لە هەر ئەگەرێکی دروستبوونی هەرێمی سلێمانییدا، ناوچەکانی چەمچەماڵ و گەرمیان، بەشێوەیەکی کاتیی بەشێک دەبن لە هەرێمی سلێمانیی، چونکە چەمچەماڵ، بەشێکی سەرەکیی شاری کەرکوکە و بە چەمچەماڵ و گەرمیان، کەرکوک ئاوەڵووت دەکرێ و لە هەموو حیسابا تەکی سیاسییدا، کورد دەڕاوی سەرەکیی دەبێت. لە ئەگەری جێبەجێبوونی ماددەی ١٤٠ دابێت، یان بەهەرێمبوونی کەرکوک، چەمچەماڵ وەکو جیۆگرافیا، دانیشتوان و خاڵێکی ستراتیژیی، بە بەرەی پشتیی شاری کەرکوک دەبێت. هەرچەندە، هەموو ئاماژەکان، بەو ئاراستەیەدا دەڕۆن، دەسەڵاتی بنەماڵەیی لە کوردستاندا، لە پێناوی بەدەستخستنی دەیان بیلیۆن دۆلاری نەوت و غازی هەڵاجکراوی کوردستان بە تورکیا، ئامادەیی نیشانداوە بە ئەبەد، دەستبەرداری کەرکوک ببێ و ماددەی ١٤٠یش جگە لە دەعەجانکردن و گەوجاندنی گەلی کورد بە گشتیی و کوردەکانی کەرکوک بەتایبەتیی، شتێکی تر نییە.

بەهەرێمبوونی سلێمانیی، خاڵێکی بەهێز دەبێ بۆ ئەوەی هەرێمی هەولێریشی بەدوادا بێت. هەر ئێستا وەکو گریمانەیەک دابنرێ، ئەم شیرازە خاووخلیچکەی نێوان ماڵباتی بارزانیی(کوڕی ئیدریس بارزانیی و کوڕی مەسعود بارزانیی)، تاسەر بەناکات و سەرەنجام هەر دەبێ لێکبترازێ. کێشمەکێشە سیاسیی و طموح و طەماعە ئابووریی و تەنانەت میلیشیاییەکانیشیان، یەخەی شاری هەولێر دەگرێ . سەرەنجام هەولێر ئەوەندەی تر دەبێتە چەقی ململانەی باڵە سیاسیی، عەشایەریی و بەرەبابەکانی حیزبێکی سیاسیی و باجدەری سەرەکییش خەڵکی هەولێر دەبێت. ڕێگەخۆشکردن بۆ بەهەرێمبوونی سلێمانیی، لێکدانەوەی عەقڵانیی، دووربینیی و جورئەتی سیاسیی دەوێ. بێگومان، ئەگەر، بەهەرێمبوون، ببێ بە کولتوورێکی سیاسیی زاڵ، کەرکوک و هەولێر و تەنانەت پارێزگای تازەی هەڵەبجە دەگرێتەوە. هەروەکو بەکردوە، هەرێمی دهۆک، حکومەتی شار و دەقەرێکە، لەناو حکومەتی هەرێمدا.

دروستبوونی پارێزگای هەڵەبجە

هەڵەبجە، دەمێکە لە هەوڵی ئەوەدایە ببێ بە پارێزگا، ئەم هەوڵانە، بۆ ناوەڕاستی چەرخی رابردوو، دەگەڕێنەوە . حکومەتی عێراق، ویستی هەڵەبجە و نەجەف، هەردووکیان بە پارێزگا ببن. بەهۆی هەلومەرجی سیاسییەوە، بە پارێزگابوونی هەڵەبجە دواکەوتووە. دوای جینۆسایدکردنی کورد لەوشارەدا، دوای بەکارهێنانی چەکی کیمیاویی لەلایەن بەعثەوە، تەواوی حیزبە کوردییەکان ، بە عەلمانیی، موحافیظکار، عەشایەریی و ئیسلامییەوە، بە پارێزگابوونی هەڵەبجەیان وەکو منەت، شۆڕشگێڕیی، خۆهەڵنانی نەتەوەیی وئیسلامیی فرۆشتووەتەوە و بازرگانیی ئایدیۆلۆژیی و سیاسییان پێوە کردووە.

لە دوو دەیەی رابردوودا، ئیسلامیی سیاسیی بە گشتیی و باڵە عەسکەرییەکەی بەتایبەتیی، لە لایەک ، بە یارمەتیی راستەوخۆی ئێران و لە لایەکیتریشەوە بە پاشکۆبوونی هەندێ هێزی ئیسلامیی تر بە سعودییەوە، بە ئەندازەی حیزبی بەعث زیانیان لە کولتوور، بونیاد و شارستانییەتی ئەو شارۆچکەیە داوە. بەعث لەرووی فیزیکییەوە ،ویستی هەڵەبجە بسڕێتەوە، بەڵام ئەم تیرۆرە فیکرییە وئەم طاعونە کولتوورییە، بێشێنەیی دروێنەی مەغزی گەنجانی کردووە، فاکتەری سەرەکییش، نەبوونیی، هەژاریی، بێکاریی و بێخزمەتیی هەڵەبجە بووە.
هەڵەبجە، مافی خۆیەتی ببێ بە پارێزگا، وەکو سیمبۆڵی جینۆساید و بەکارهێنانی چەکی کیمیاویی، ببێ بە شارێکی ئازاد و سەربەخۆ، لە هەژموونی ئیداریی، سیاسیی و ئابووریی، شارەکانی تری هەرێمی کوردستان، بەدوور بێت. ئەم کارە، بارزانیی و پارتیی، بە ئەجێندای

شەخصیی، حیزبیی، ناوچەیی و تەشانکردنی جیۆگرافیای سلێمانیی هەوڵیان بۆ دابەت، یان مالیکیی بە نمایشی نیشتمانییبوون و وەکو پیاوی دەوڵەت لە ئاستی عێراقدا، کاری بە کردبەت، یان یەکێتیی، گۆڕان و ئیسلامییەکان، لە بەرنامەیاندا بووبەت، یاخود هەر کەسایەتیی و ڕێکخراوەکی مەدەنیی، هەوڵی بۆ دابەت، جێگەی دەستخۆشییە و کارێکی پۆزەتیقی سیاسییە و ڕووداوەکی زۆر گرنگە لە مێژووی نوێی ناوچەکە و کوردستاندا.

دروستبوونی پارێزگای هەڵەبجە، ئەو برینە ساڕێژنەبووەی نێوان شار، شارۆچکە و ناوچە جیاوازەکانی کولاندەوە کە ئەمەی کورد، چەند گیرۆدەی ناوچەگەرایی، شارچییەتیی و لۆکاڵیزمەکی تۆقێنەرین؟ چەند قسەکانمان و کردەوەکانمان، لە دروشمی نەتەوەیی گەورە گەورەوە، بە کەشکی نیشتمانیی بەتاڵ و حەتاڵ ، فشەڵ و لەرزۆک و لاوازە؟ ڕاستە گرفتی سەییدصادقییەکان، وەکو زۆربەی شوێنەکانی تری کوردستان، نەبوونی خزمەتگوزاریی، گەندەڵیی و بێکارییە، بەڵام کاتێ چەند حیزبەک، بە ئەجێندای سیاسیی و ئایدیۆلۆژیی خۆیان، ئەم ناڕەزایەتییانە دەقۆزنەوە و بەلاڕێیدا دەبەن، هەندە لە گەنجانی خوێنگەرم، بە ترومپای ئایدیۆلۆژیی و حیزبیی پەمپ دەدەن و دژایەتیی بە پارێزگابوونی هەڵەبجە دەکەن، تەنانەت گەنجەک دەبەتە قوربانیی لەم نەوەندەدا، ئیتر پێویستە بە شەفافیی، پێیان بگوترێ، کوا ئەجێندا نیشتمانیی و باڵەرە سیاسییە نەتەوەییەکانتان کە ئەو هەموو وەطەنییاتەتان بە خەڵکی کورد، دەفرۆشتەوە؟ جێی خۆیەتیی، پێنجە بەچاویاندا بکرێ و داوای ئەو هەموو ریچوالە نیشتمانییەیان لێ بکەن، کە چەندیین ساڵە دەیەسن؟

ئەگەر واز لە دەدانەوەی هەندە گەنجی سەییدصادقیی بهێنین، بەتوندییش ئیدانەی کوشتنی گەنجەک بکەین، پێویستە بڵێین، گەلی کورد، بەگشتیی و لە دەخەڵکی خراپی ئێتنێگرافییدایە(قەومناسیی، قەوم وەکو چەمکە فارسییەکە). زۆر لە ئەنترۆپۆلۆجیستەکان، ئەم دابەشبوون و هەڵاهەڵابوونەی جڤاک و نەتەوە و گەلانی دنیا، لە تێڕوانینی ئایدیۆلۆژیای نیۆ-ناسیۆنالیزمەوە بە ئینتێگرالیزم (integralism دەکرێ بە کوردیی پێی بگوترێ، تەواوکاریی-زم) دەچوێنن. هەنووکە ئەم ناسیۆنالیزمە کوردییە خاڵییە لە فیکر و ڕوئییە و ڕوئیای سیاسیی، بەڵام پڕاوپڕە لە شیعر، فەنتازیای فەلسەفیی و ریتۆریکیی بەش، لەکاتەکدا، بانگەشەی سەربەخۆیی کوردستانی باشووری دەمەکە داوە، بانگی یەکگرتنەوە پارچە جیاوازەکانی کوردستانی، لە میدیاکاندا، داوە ، بە ملەکی ڕەپەوە،

فوو بە بوقی دەوڵەتی نەتەوەیی و دەوڵەتی کوردیی و جارجاریش کوردستانییدا دەکات، کەچیی وەکو دیفاکتۆ، شارەکان، رقیان لەیەکترییە، شارۆچکە دراوسێکان، خۆشیان بەچاوی یەکتردا نایەت، تەنانەت، ئەگەر دوو بەشی دەڤەرێک، دەربەندێک، یان رووبارێک جیای کرد بێتنەوە، مەگەر لەیەکتریی دەکەن!

دوو حیزب نییە، لەسەر پرۆژەیەکی دەستەجەمعیی، نەتەوەیی، یان نیشتمانیی..تاد هاوڕایەکی تەکمەیان هەبێ. چوار رۆشنبیریت نەبێ، لەسەر پرسەکی گرنگ و چارەنووسساز بە نەتەوەی کورد، بە نیشتمانی کوردستان(کوردستانی باشوور)، تەنانەت بە خزمەتی شارەکیش، لەسەر پرسە سیاسییە چارەنووسسازەکان، هاودەنگ و هاوفیکر بن؟ ئیتر، بەڕاستیی مرۆڤ دەڵی بە کوێی کوردبوون خۆش بێت؟ ئەم کوردە، کەی دەبێ بێتەوەی، بیر لەمەودای گشتیی نەتەوە، خاک و نیشتمان بکاتەوە و تێجاوزی کێڵگەکان، گەڕەک، شار و ناوچەکەی خۆی بکات و بپەڕێتەوە بۆ ئەجێندانی نیشتمانیی و بەرژەوەندیی گشتیی و بنیاتنانی کۆلاوەیەکی نیشتمانیی؟ لەم رۆژانەدا، لە شارۆچکەی کەڵەک، نزیک لە پایتەختیی هەرێم(هەولێر)، دەسەڵاتی حیزبیی، دەچێ زمانی پەروەردە و خوێندن ، دەکات بە دایەلەکتی شارە حیزبییەکەی خۆی(دهۆک)، شێوەی نەوان زمان و دایەلەکت بەرپا دەکات، ئیتر هاژووژی نیشتمانییبوون و نەتەوەیییبوون، بەعەقڵی کێدا دەچێت؟

ئەنجامگیریی:

بە هەرەمبوونی سلێمانیی، بە تەخشانکردنی دەسەڵاتی سیاسیی و ئیداریی و داهاتەکانی هەرێمە، نەک بە ئەوەی شارەکان لەیەک دووربکەونەوە، بەڵکو بە ئەوەی ئینتیمای نیشتمانیی بەشێوەیەکی عادیلانە و خۆسکانە دروست ببێت. شاری سلێمانیی، لە ماوەی دەسەڵاتی کوردییدا، بەڕاستیی غەدری زۆری لێکراوە، بە بەراورد بە ناوچەکانی ژێر دەست پارتیی، هاوکات، یەکێتییش بەپێی پێویست، بەهۆی کوتلەکاریی حیزبییەوە، ئەو گرنگییەی پێنەداوە. گەڕانیش، بە ئەجێندای حیزبیی خۆی، لایەنی عاطیفیی ئەم مەسەلەیە دەورووژێنێ، لەهەرکوێیەکدا، پێویست بکات، باسی دەکات و لەهەر شوێنێکیشدا لەگەڵ داوا حیزبییەکانیدا، ناکۆک بێت، چاوی لێ دەنوقێنێ. ئەمانە لە کاتێکدایە، کە ناوچەکانی سلێمانیی، گەرمیان، کەرکوک ، باڵەکایەتیی و دەشتی هەولێر، زۆرترین بەشیان لە قەبارەی قوربانییدان، لە ئەنفال، کیمیایی و وێرانکردن بەرکەوتووە، کەمترین بەشیشیان لە داهاتی نیشتمانیی بەردەکەوێت.

ئەو هەموو جەختکردنەوەیە لەسەر هەولێر و دهۆک، لە بواری سیاسیی و ئابوورییدا، لەسەر حیسابی سلێمانیی، گەرمیان و کەرکوک، هەرێمی کوردستان بەرەو تەواوکاریی(ئێنتێگریتیی)، نابات، بەڵکو بەرەو لۆکاڵیزم، ناوچەگەرایی، طائیفییبوون، جیاکاریی و دابەشبوون، دەبات. سامانی سروشتیی هەرێم، موڵکی یەک شار، یەک بنەماڵە و یەک ناوچە نییە، بەڵکو موڵکی هەموو هاوو□لاتییانی هەرێمە و پێویستە شارەکان و ناوچەکان وەکو یەک سەیربکرێن و لە دابەشکردنی داهاتەکانیشدا، ل□ یەکەوە نزیک بن. نیشتمان، بە حیزبی طائیفیی، ناوچەیی و بەرەبابیی، دروست نابێت، بە شیعاری نەتەوەیی بەتاڵ، جوڵاندنی عاطیفییانەی شەقام و نەڕەنەڕی راگەیاندن دروست نابێ، بەڵکو بە لای کەمی عەدالەتی کۆمەڵایەتیی، بە دروستکردنی ئینتیمای نیشتمانیی و وەلائی نیشتمانیی دروست دەبێت، بە مرۆڤی نیشتمانیی و دوور لە خێڵ، ناوچە و شارچییەتی دروست دەبێت.

لۆکاڵیزم، شارچییەتیی و ناوچەگەرایی، هەر لە ئاستی حیزبە سیاسییەکاندا نییە، بەڵکو لە ئاستی نوخبەی رۆشنبییر، کەسانی ئەکادیمیست و ئەوانەی ئەهلی فیکریشن، بوونی هەیە. دەیان پرۆفێسەر، دۆکتەر، رۆشنبیر، نووسەر و خاوەن فیکرمان هەن، ناوی شارەکەی، ناوی قەضا، ناحیە و گوندەکەی، ناوی دەڤەری لەدایکبوونی، وەکو نازناوی خۆی بەکار دەهێنێت و شانازییشی پێوە دەکات. ئەمە مافێکی سروشتیی هەموو هاوو□لاتییەکە، ناوچە و شار و شوێنەکەی خۆی خۆشبوێت، بەڵام کاتێک لەسەر حیسابی رەهەندە نیشتمانییەکان و جێۆگرافیای نیشتمان بێت، یان لەسەر حیسابی بە پارێزگابوونی هەڵەبجە و بە هەرێمبوونی سلێمانیی بێت، جگە لە لۆکاڵیزمێکی خۆخۆر، شتێکی تر بەیان ناکات.

کەیسی بە پارێزگابوونی هەڵەبجە و بەهەرێمبوونی شارەکان، ناساغیی و نانیشتمانییبوونی ئێمەی کوردی ئەوەندەی تر عەمەلیی کردەوە. ئەوانەی دژایەتیی بە پارێزگابوونی هەڵەبجەیان، بەئاشکرا دەکرد، کۆمەڵی گەنجی خوێنگەرم بوون و هەندێ حیزب، هانی دەدان. ئەوەی جێگەی تێڕامانە، زۆربەی ئەوانەی دەیانویست رەخنە لەو میثۆدی ناڕەزایەتییانە بگرن، نەدەهاتن بە جورئەتەوە، رەخنە لە لۆکاڵیزم، ناوچەگەرایی و حیزبگەرایی لایەنە سیاسییەکان بگرن، بەڵکو بە زمانێکی گشتگیر، بەزمانێکی شیعریی و رۆمانسیی، گلەییان دەبەخشییەوە بەسەر هەموو لایەکدا، بێئەوەی هیچ حیزب و سیاسیی و لایەن و تەنانەت ، بۆچوونێکی تایبەتیش بەر رەخنە بدەن، بەدڵنیاییشەوە، ئەمجۆرە خوێندنەوانە، تۆز لە گەردنی کەس نادات.

کەسێکی نەتەوەیی کورد، ئەگەر ناسیۆنالیستبوون و سێکیولاربوونەکەی بیکوڵێنێ، کەسێکی چەپ، ئەگەر مارکسیزمبوونەکەی، سووری کرد بێتەوە،

نابێ رێگە بەخۆی بدات، دژایەتیی بە پارێزگابوونی هەڵەبجە بکات، بە بیانووی ئەوەی ئیسلامییەکان لەوشارەدا، رێژەیان بەرزە. ئەمە نەک هەر لێکدانەوەیەکی نانیشتمانییە، بەڵکو فۆبیایەکی سیاسیی و ئایدیۆلۆژییە بەرامبەر بە ئیسلام، بە پێچەوانەوە، خزمەتکردنی شاری هەڵەبجە، دابینکردنی هەلی کار و رۆنانی ژێرخانێکی تۆکمە دەبێت کە گەنجانی ئەو شارە لە فەندەمێنتالیزمی دینیی و لە رادیکاڵیزمی ئیسلامیی دوور دەخاتەوە. هاوکات، هیچ حیزبێکی سیاسیی نابێ لەبەرئەوە قەڵس بێت کە رەقیبە سیاسییەکانیان، لە ئێستادا بە پارێزگابوونی هەڵەبجە، سوودمەند دەبن، ئەگەر رەهەندی نیشتمانیی لە مەغزی کورددا هەبێت، پێویستە، بە دوور، بیبیر لە بوعدی سیاسیی، ئابووریی، کولتووریی و جیۆگرافیی، بە پارێزگابوونی هەڵەبجە بکاتەوە. نابێ هەڵەبجە، وەکو پارادیمەکی خەخەریی سەیر بکرێت، بەڵکو دەبێ وەکو شەرعیەتێکی سیاسیی، جیۆگرافیی و ئیداریی، ئەو مافەیان پێدەوا ببینرێ کە خۆیان ئیدارەی شارەکەی خۆیان لەناو جیۆگرافیای عێراق و هەرێمی کوردستاندا بکەن.

بە پارێزگابوونی هەڵەبجە، تەنانەت ئەگەر ببێ بە هەرێمی هەڵەبجەش لە داهاتووی نزیک و دووردا، بەستاندەردی رەهەندی نیشتمانیی، هیچ زیانێک بە شاری سلێمانیی ناگەیەنێت. بگرە پێشبڕکێی خزمەتگوزاریی، ئاوەدانیی و رۆنانی ژێرخانی ئابووریی دەبێتە هۆی مونافەسەیەکی شەریفانە و ئازادانە بۆ برەوپێدانی هەرێمی کوردستان. هاوکات، بەپارێزگابوونی هەڵەبجە، سەرەتایەکە بۆ ئەوەی دیسەنترەڵایزی ناوچەکانی تری هەرێم بکرێ، بۆ تایبەت شاری هەولێر و قەضاکانی، دوور لەو ئینتێگرەیشنە ناساغەیەم و ساختەییەی لەنێوان هەولێر و بادیناندا هەیە.

بە هەرێمبوونی سلێمانیی و دواتریش هەڵەبجە و هەولێر، باڵانسی حیزبیی، طائیفیی و لۆکاڵیزمی هەندێ حیزب، ئیحتیوا دەکرێ و ئینتیمای هاووڵاتییان بە شارەکەی خۆیان، رەهەندی نیشتمانیی وەردەگرێ. بەهەرێمبوونی سلێمانیی، بە سەر ئاییندەی هەرێمی کوردستان، ئەگەرێکی ئیجابییەوە نابێ بەریتۆریکی نەتەوەیی، سلبیاتەکانی بە ترساندن و تەقاندنی خەڵک، زەقبکرێتەوە. سوودەکانی دیسەنترەڵایزی دەسەڵاتی سیاسیی، ئیداریی و ئابووریی هەرێم، بە قازانجی گەلی کورد و نیشتمانی کوردستان و هاووڵاتیانی هەرێم دەبێت و بە زیانی حیزبە طائیفیی، پرۆکسیی، لۆکاڵییەکان، بازرگانە سیاسیی و مافیاکانی بازاڕی نەوت و سامانی سروشتیی، دەبێت.

لەعنەتی سامانی سروشتی (نەوت و گاز)… دانا حەمید

دەکرێ حکومەتی هەرێمی کوردستان بەو ژێرخانە بەهێز و بەپیتە ئابورییەی هەیەتی دەتوانێ ئابورییەکی بەهێز و سەقامگیر دەستەبەر بکات، لە ئەنجامی کارکردن و فەراهەمکردنی دەستی کاری شارەزاوە. ژیانێکی باشتر و ئاسودەتر بە نەوەکانی دوایی خۆمان خەزن بکەین. بەئەوەی لەکاتی رووبەرووبوونەوەی قەیرانە سیاسی و ئابوری و… هۆکارەکانی تردا، کە بەرۆکی میللەتەکەمان دەگرێ حکومەت بتوانێ لەڕێگەی پلانی درێژخایەنەوە بەر بەو قەیرانە بگرێ و بتوانێ بەرگەیان بگرێت تاوەکو دۆخەکە ئاسایی دەبێتەوە.
ئەو سامانە سروشتییەی لە چەشنی نەوت و گاز و باقی پێکهاتە سروشتییەکانی تر لە ژێر زەویدا هەن و، گەنجینەیەکی خەزنکراوە حکومەتی هەرێم ئەتوانێ لەکاتی قەیراندا کەڵکیان لێوەرگرێ بۆ میللەتەکەی. ئەویش لە لایەن دەستێکی شارەزاوە دەربهێنرێ و وەبەرهێنانی تێدا بکرێت و پاشان پاشەکەوت بکرێ، بەئەوەی لە دۆخی شپرزەی و شەڕ و قەیرانی درێژمەودادا بەکاریانبهێنێت.
وەک دەزانین لە دوایی ئەنفالکردن و کیمیابارانکردنی کوردانی باشور، لە هەر سێ پارچەکەی تر کوردستان روبەرووی نەهامەتی و خراپی گوزەرانی ئابوری بوویەوە، جاری واهەبووە پارچە نانێک نەبووە کە سکی خۆمانی پێ تێربکەین. بەڵام لە دوای راپەڕین و بەتایبەت لە ساڵی (١٩٩٢) کە حکومەتی بەعس دەسەڵاتی لە ناوچە کوردییەکان نەما و دوای ئەوە حکومەتی هەرێمی کوردستان دروستکرا، حیزبە کوردستانییەکان بەتایبەت پارتی و یەکێتی، وە باقی حیزبەکانی تر ئەیانتوانی بەهاوبەشی لەگەڵ چەندین کەسایەتی دەوڵەمەندی تر کوردستانی باشور بکەنە نموونەیەکی سەرکەوتووی ئابوری و ئیداری بەڕێوەبردن بۆ ناوچەکە، بەڵام ئەوەیان نەکرد لەپێناو پارە و هێزی زیاتر بوو بە شەڕیان و ژمارەیەکی زۆر لەهەردوولا شەهیدکرا. ئەمەش جگە لە ماڵوێرانی گەڕانەوە بە دواوە هیچی تری سەوز نەکرد.
پارتی و یەکێتی ئەیانتوانی حکومەتێک دروست بکەن دوربە لە دەستی حیزب و خەڵکی تەکنەکرات بهێنن و بەیان بەڕێوەبات بەڵام ئەوەیان نەکرد. شێوازێک لە کارکردن لەناو حکومەتدا پەیدابوو، کە دەکرێ

پێی بڵێین: دروستکردنی حکومەت لەناو حکومەتدا، کە شاراوە ئیشەکانی دەکرد و سەرتاپا پەلوپۆی حکومەتی گرتبوەوە. ئەم حکومەتە شاراوەیە (مەحسوبیەت و مەنسوبیەت) یەکێک بوو لە کۆڵەکە سەرەکییەکانی کە لە کۆتاییدا زەرەر و زیانێکی ئێجگار قوڵ و فراوانی لە کەرتی حکومەت دا و تا ئێستاش بە شێوازێکی ناڕاستەوخۆ بەردەوامە و حیزب پەنای بۆ ئەبات، ئەمەش وادەکات حکومەت بەردەوام بەڕێ قەرزاین و ناتوانین کێشە بنەڕەتییەکانی خەڵک چارەسەر بکەین. وەک دەزانین ئێمە ژێر و بانمان سامانی سروشتییە بەنرخ و بەبەهایە بەڵام جاری واهەیە دڵۆپێک نەوت نیە بیکەیتە چراوە بۆئەوەی هیچ نەبێ کەمێک دەوروبەرت رووناک بکاتەوە.
ئەوەی مەبەستی ئێمەیە کە حکومەتی هەرێمی کوردستان لەو ماوە زۆرەدا دەیتوانی زۆر کار بکات بەڵام نەیکرد و حیزب هەموو شتێکی تێکدا، بەتایبەت لە دوای ساڵی(١٩٩٢)ەوە بێ پرسکردن بە دەوڵەتانی دراوسێ و دەرەوە وە ناردنی کەسانی ناوخۆ بۆ خول و راهێنان و… دواتر هێنانەوەیان بۆئەوەی لەو بوارانەدا کە پێویستن بە کەرتەکانی حکومەت بەکاربهێنرن وەک پسپۆر. بەڵام دروستکردنی شەڕی ناوخۆ لەنێوان هەردوو حیزبدا، ئەوەندەی تر دۆخەکەی ئاڵۆز کرد و قەیرانەکەی قوڵتر کردەوە، کە ئەو کاتە ئاگایی ئەوەشیان نەبوو کە نەوت و سامانی سروشتی و گاز و چەندین سەرچاوەی بەنرخی تر لەژێر زەویدا هەیە دەکرێ سودیان لێوەربگیرێ و بە بواری گشتی بەکاربهێنێت. بەڵام ئەمان واتە هەردوو حیزب بەرژەوەندی حیزبییان خستبووە پێش بەرژەوەندی میللەتەوە، هەموو شتێکیان دەکرد لەپێناو مانەوەی خۆیان بە هەرزانکردنی سامانی سروشتی کوردستان بە جیهانی دەرەوە، بێئەوەی بیر لەوە بکەنەوە کە گەرەنتی نییە ئەم سامانە سروشتییە تا سەر بمێنێ، بێئەوەی فیکر لە نەوەی ئایندە بکەنەوە کە ئەوانیش ڕۆڵەی ئێمەن و مافی ژیانیان هەیە.
هەردوو حیزب دوای چەندین شەڕی نەگریس لەنێوان یەکتردا و شەهیدبوونی چەندین ئینسانی باش لە نێوان هەردولادا، لە ئەنجامدا ڕێکەوتنی واشنتۆن چەکی بە هەردوولایان دادا و ئاشتبوونەوەی گشتییان ڕاگەیاند. بەڵام دواتر دوو حکومەت هەبوو ئەوەش کێشەی ئیداری و بەڕێوەبردنی ئیشوکاری هاوڵاتیانی زیاتر قورستر کرد، واتە هەریەک لای خۆیەوە خۆی خۆجێی خۆی راگەیاند و بوونە خاوەنی ئابوری و سیادەی ئیداریی خۆیان. پاشان ئەم حکومەتە دەیتوانی بەو ناهەمواریەشەوە کە هەبوو لەو سەردەمەدا، ژیانی ئابوری خەڵک باشتر بکات و بژێوی ژیانیان بەو سامانە سروشتییەی کە لەژێر زەویدا هەیە بەکاریبهێنێت لە خۆشگوزەڕانی خەڵکەکەیدا.
حکومەتی هەرێمی کوردستان دەیتوانی بەڕێکەوتن لەگەڵ بەغداددا

کێشەکانی نێوانیان تارادەیەک چارەسەر بکەن و نەگەنە بنبەست، بەتایبەت لە مەسەلەی ئابوری و سامانی سروشتی ژێر زەویدا کە بریتییە لە نەوت و گاز و پێکهاتەکانی تر… بەڵام کێشەی پارە و سامان لەنێوان هەردولادا دۆخەکەی بەرەو سەختتر برد و دوای ئەوەی هەرێم ئامادە نەبوو نەوتەکەی ڕادەستی بەغداد بکات، بەغدادیش بەشە بوجەی هەرێمی لە ساڵی (٢٠١٤) بڕی ئیتر ژیانی خەڵک لە باشور کەوتە ناخۆشییەکەوە کە نیوەمووچە دەدراو لەو نیوەیەش چواریان دەبڕی لە کەی دوازدە مانگەکە. پاشان هاتنی شەڕی داعش ئەوەندەی تر دۆخەکەی ئاڵۆزتر کرد و خەڵک تەنها بیر لە سەلامەتی و خۆپارێزی ژیانی خۆی دەکردەوە. کە ئەو قەیرانە ئابوریە دروستبوو حکومەت مووچەی دوازدە مانگەکەی پێنەئەدرا ڕێگەی (پاشەکەوت) ی گرتەبەر لە بەرامبەر فەرمانبەراندا، ئەوەش غەدرەکی گەورە بوو لە کارمەندانی هەرێمی کوردستان کرا لە لایەن حکومەتەکەی خۆیەوە. کە لە سەرەتادا بەئەوەی بیربکاتەوە لەوەی کە سامانی سروشتی ژێر زەوی تەنها موڵکی ئەم نەوەیەی ئێستا نییە بەڵکو نەوەکانی داهاتووترە، ئەبێ بیرلەوەبکەینەوە تەنها پشت بە سامانی ژێر زەوی نەبەستین بەڵکو ڕێگەچارەی تری ئابوری بدۆزینەوە بەئەوەی بتوانین ئابورییەکی بەهێز بونیاد بنێین، ئەمەش بەوە دەبێ کە سیاسەت لە خزمەت ئابوریدا بێ نەک بە پێچەوانەوە. واتە حکومەت بیرلەوە بکاتەوە کەرتی تایبەت فراوانتر بکات و دەستی کار بۆ خەڵکی فەراهەم بکات نەک ئەوەی هەمووی بکات بە فەرمانبەر و شوێنێک یان فەرمانگەیەک پێویستی بە دە فەرمانبەر حکومەت بیست فەرمانبەری بۆ دامەزرێنێت ئەمەش دەبێتە هۆکاری گەندەڵی و پاشاگەردانی لە ئیدارەدانی حکومەتدا و بیرۆکراسیەت دەبێتە فەرمانڕەوا.

ئەمانە بۆ ئەڵێم: بەئەوەی بزانین ئەمانە شتی زۆر سەرەتایین جا بگات بەوەی کە حکومەتی هەرێمی کوردستان بتوانێ سامانی سروشتی ژێر زەوی دەربهێنێ لە پێناو میللەتەکەیدا بەکاریبهێت و سودی هەبێت بۆ خەڵکی. ئەوەش کارێکی فرەمەحاڵە و ئەستەمە لە ساڵێکدا بەرمیلێک نەوتی پێ دابین ناکرێ بۆ میللەتەکەی جا بگات بەوەی کە بتوانێ نەوت و سامانی سروشتی گاز و پێکهاتەکانی تری ژێرزەوی کە زۆرە و ئەکرێ سودی گشتییەکەی لە پێناو بەرژەوەندی گشتی هاوڵاتیاندا بەکاربهێنرێت. بەڵام بەداخەوە لە دوایی (٣٠) ساڵ هەشتا تروسکاییەک بەدیناکەین کە کرابێت لە بواری سامانی سروشتی ژێرزەویدا.

یەکێکی تر لەو کێشانەی کە حکومەتی عێراق ڕووبەڕووی حکومەتی هەرێمی کوردستانی کردەوە، گرێبەستکردنی ئابوری بوو لەگەڵ تورکیادا بۆ ماوەی (٥٠) ساڵ ئەمەش گومانی تێدانیە کە حکومەتی

عێراق لەم دۆسیە ئابوریەدا لەسەر حەق بوو، چۆن دەبێ هەرێم بەگەڕانەوە بۆ ناوەند بڕیاری گرێبەستکردن بدات لەگەڵ حکومەتی تورکیادا لە ئابورییدا، لە کاتێکدا کەس ناوەڕۆکی ئەو گرێبەستە ئابورییە نازانێت جگە لە چەند کەسێکی کەم، ئەمەش گومانی لای بەرپرسانی عێراق دروستکردوە نازانن ئەو هەموو سامانە سروشتییە لە نەوت و گاز پارەکەی بۆ کوێ ئەڕوات؟ کە بە نرخێک دەفروشرێ بە تورکیا کە زۆر زۆر کەمترە لە نرخی بازاڕی جیهانی.
بۆئەوەی ئاوڕی زیاتر بدەینەوە لە سامانی سروشتی وەک نەوت و گاز و ئەوانی تر... بە نمونە وەرئەگرین و شتێکی سەرەتایی کە لە توانایی ئێمەدا بێت باسی ئەکەین:
مەبەست لە سامانی سروشتی هەموو ئەو کانزا شل و ڕەقانەیە کە لە ژێر زەوی ناوچەکانی کوردستاندایە و بەتایبەت ناوچەی ئیدارەی سلێمانی زۆرترین سامانی سروشتی ژێرزەوی ئەکەوێتە ئەم ناوچەی ئیدارەی سلێمانەوە کە نزیکە بە وڵاتی ئێرانەوە.
مەبەست لە سامانی سروشتی بەتایبەتی نەوت و گاز وەهەریەک لەم دوو سەرچاوەیە ماهیەت و گرنگییەکی کاریگەری هەیە لەسەر جوڵەی ئابوری و بازرگانی و پیشەسازی نێوان وڵاتان. کە جوڵە و بەرهەمهێنان گەشە ئەکات، وە بەرهەمهێنان و سەرمایەگوزاری لە کەرتەکانی تردا رۆڵی پێشەنگ ئەبینن و دەتوانرێ پاشەکەوتیش بکرێ بەهۆی ئەوەی سامانی سروشتی بەتایبەت نەوت و گاز بەباشی لە لایەن دەوڵەتەوە کەڵکی لێوەرگیراوە. بە نمونە ئێران هەموو گازەکەی زۆربەباشی بەکارهێناوە و کەڵکی لێوەرگرتوە بەڵام حکومەتی عێراق و هەرێم خۆشیان نازانن چی ئەکەن بەم سەروەتە نیشتیمانییە یە وزە و گرنگە بە بەلاش بە وڵاتانی دەرەوەی هەرزانفرۆش و هەراج ئەکەن.
بەم پێیە سامانی سروشتی لەڕووی سەقامگیری جیهانییەوە لەڕووی ململانەی هێزەکانەوە وە مسۆگەرگردنی گەشەی ئابورییەوە، ڕۆڵی خۆی هەیە لە سەقامگیری ئاسایشی ئابوری هەر دەوڵەتێکدا، لەڕووی جیۆپۆلەتیک و جیۆئیکۆنۆمیکیشەوە پێگەی بەرچاو و دیاری خۆی هەیە.
هەر دەوڵەتێک وزەی هەبێ، توانایی هەیە لە کۆتاییدا دەبێتە خاوەنی هێزی ئابوری و سەربازی لەگەڵ ئەو هێزانەی تر کە سەقامگیری وڵات پێکدەهێنن. سامانی سروشتی وەک هێزی نەرم دەتوانرێ لە بەرامبەر داگیرگاری وڵاتانی تردا بەکاربهێنرێ و ببێتە مایەی ئەمن و ئاسایش بۆ وڵات.
دەبێ پرسیارێک بکەین کاریگەرییەکانی سامانی سروشتی (نەوت و گاز و...) لەسەر داهاتووی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەڕووی سیاسی و ئابورییەوە چییە؟ ئەم سامانە بۆ حکومەت ئەمنە یان نا ئەو هەیمەنە و دەسەڵاتەی نامێنێت. گومان لەوەدانییە وەڵامەکەی ئەوەیە

دەکرێ لە سەردەمێکدا ئەم سامانە سروشتییە کەمببێتەوە یان کۆتایی بێ، وە حکومەت دەبێ پلانی (ستراتیژی قوڵ)ی هەبێ لە بەرامبەر سامانی سروشتی لەکاتی بحران و قەیرانی ئابوری کە ڕووبەڕووی ئەبێتەوە. وە بتوانێ چۆن پێش بەو قەیرانە ئابوریە بگرێ لەسەر پێی خۆی بوەستێ وە بەرهەمی ناوخۆی لە کەرتەکاندا پەرە و گەشە پێبدات و پشت بە بەرهەمی دەرەوە کەمتر ببەستێ، ئەمەش وادەکات خەڵک بتوانن لە ئاییندا بەو بەردەستە کەمەی هەیانە لە ڕووی ئابورییەوە خۆیان بژێنن و سامانی سروشتیش لە کاتی تەنگانە و قەیرانی درێژخایەندا کەڵکی لەوەرگرن.

حکومەتی هەرێمی کوردستان خاوەنی سامانی سروشتی زۆرە وە ڕێژەی ئەوەی ئێستا لەو سامانە هەیە بەڕێژەی (٧٥%) دەکەوێتە ناوچەی سلێمانییەوە، بەڵام چەندە ئەم ڕێژە سامانە سروشتییە زۆرە لەم ناوچەیەدا هەیە، بەگوێرەی خۆی خزمەتگوزاری لە لایەن حکومەتەوە پێشکەش ناکرێ، واتە جۆرێک لە سزا لە بەرامبەر ئەم ناوچەیە جێبەجێ دەکرێت. سزای ناعەدالەتی لە بەرامبەردا پەیڕەو دەکرێ کە دەکرێ بە سزای (ناعەدالەتی ئابوریی/ جوگرافی) ناوی ببەین.

چەند ساڵێک لەمەوپێش لە پارێزگای سلێمانی- شارۆچکەی چەمچەماڵ کانیاوێک لە وەرزی بەهاردا تەقی و ئاوێکی زۆری لەوەهەڵئەقوڵا، خەڵک وایانزانی ئەم ئاوە و لەم گەرمەسێرەدا هەڵقوڵاوە بە کاری کستوکاڵ و ئاودێری باشە، بەڵام دواتر ئاوەکە ئەوەندە زۆربوو کە لەگەڵ ئاوەکەدا گەی ئاگریشی لەوەئەهاتەدەر، دواتر لیژنەی پسپۆڕی دەرەوە هاتن سەیریان وتیان ئەمە گازە و زۆریش بەناوبانگە گازەکەی، بەڵام بەداخەوە چونکە حکومەت پلانی ستراتیژی نییە تاوەکو ئێستا ئەو گازە هەروا لەو ناوچەیە وەک گەماوی لێهاتوە و هیچی تر سودی لێنابینرێت.

شتێکی تر هەیە لە لایەن حکومەتەوە دەرهەق بە سنوری سلێمانی و ئیدارەی گەرمیان پەیڕەو دەکرێ کە زۆربەی سامانی سروشتی هەرێم دەکەوێتە ئەم ناوچەیەوە، بەڵام ئەوەی حکومەت پەیڕەوی ئەکات بەرامبەر ئەم ناوچەیە بریتییە لە (ناعەدالەتی ئابوری/ جوگرافی) کە لە خوارەوە ئاماژەی پێئەدەین:

ناعەدالەتی ئابوری/ جوگرافی

وەک دەزانین هەرێمی کوردستان خاوەنی سامانێکی سروشتی دەوڵەمەند و بەپیتە هەوڵێک هەیە بەئەوەی ناوچەیەک زیاتر ئاوەدان بکرێتەوە و ناوچەیەکی تر کەمتر و ئاوان بکرێتەوە و خزمەتگوزاری کەمتری پێبگات ئەمەش شکستی سیاسەتی ئابوریە پێش هەر شتێک بەچاوی حیزبی سەیری هاونیشتیمانیانی وەا تەکەی خۆی ئەکات.

١- ناعەدالەتی ئابوری: ئەوەیە کە حکومەت گرنگی و بایەخ بە

ناوچەیەک بدات و ناوچەیەکی تر فەرامۆش بکات لەسەر حسابی ناوچەکەی تر، لە ڕووی خزمەتگوزاری و ئاوەدانکردنەوە. یان گرنگیدان بە ناوچەیەک لەسەر حسابی ناوچەیەکی تر، سەرەڕای ئەوەی ئەو شارەی کە پشتگوێ دەخرێ خاوەنی زۆرترین سامانی سروشتی و وزەیە، بەڵام وەک ئەو شارانەی تر خزمەت ناکرێ لەڕووی ئابورییەوە. ئەمەش شێوازێک لە ناعەدالەتی ئابورییە کە حکومەت پەنای بۆ ئەبات کە دەکرێ بە "ناعەدالەتی ئابوری" ناوزەدی بکەین.

٢- ناعەدالەتی جوگرافی: ئەمەش ئەکرێ کە تەواوکەری ناعەدالەتی ئابوری بێت کە حکومەتی هەرێم لە هەولێر لە بەرامبەر خەڵکی سلێمانی و ئیدارەی گەرمیاندا پەیڕەوی دەکات. ئەو دەزگایانەی کە بریتیین لە دەزگای ئامار و سەرمایەگوزاری و وەبەرهێنان، لە هەولێر لەڕێگەی ئەو ئامارانەوە ئاماری ورد و دەقیق ناخاتە بەردەست بۆ ئەوەی بە شەفافی ئامارەکان بزانرێت و کاری لەسەر بکرێت. ئەمەش وادەکات ناوچەکانی سلێمانی و گەرمیان لەڕووی خزمەتگوزاری و کەی جومگەکانی گشتی ژیانی هاونیشتیمانیانەوە لەژێر ئاستی هەولێر و دهۆک لەدواوەبێ و وەک ئەوان خزمەت نەکرابێ، ئەمەش ناعەدالەتییەکی سەرتاپا ناحەق و جوگرافییە کە دەرهەق بە خەڵکی ئەم دەڤەرە دەکرێت.

بەتایبەت ناعەدالەتی ئابوری و جوگرافی جیاوازییەکی دروستکردوە لەنێو خەڵکی سادە و دەوڵەمەنددا، واتە جیاوازییە چینایەتییەکە زۆر ناحەق و لەبەرچاوە کە چینی ناوەند نەماوە ئەوەی هەیە دەوڵەمەندێکی لەڕادەبەدەرە و بژێوی لە ئاستی زۆر راقیدا ژیان بەسەر دەبات و ئەوی تر لە خەڵکی هەژارە کە ژیانێکی مەرگەسات و پڕوکێنەر بەسەر دەبات.

حکومەتی هەرێم ئەتوانرێ ئەم ناعەدالەتییە ئابوری و جوگرافییە کەمتر بکاتەوە ئەویش لەڕێگەی شۆڕکردنەوەی دەسەڵاتەکانی لە مەرکەزەوە بۆ لامەرکەزیەت، واتە هەر شارێک خۆی بەڕێوەبەرێ و لامەرکەزیەتی ئیداری خۆی جێبەجێ بکات. ئەمەش کار ئاسانییەکە بە حکومەت، و حکومەتی ئیداری ئەو ناوچەیە بەو بودجەیەی هەیەتی ناوچەی خۆی خۆیەتی دەتوانێ بەڕێوەببات. باشتر و خەمخۆرانەتر ، بارێکی خۆشگوزەرانتر بە خەڵکەکەی دابینبکات. و قورسی و ئەرکێکی زەحمەتیش لەسەرشانی حکومەت کەمتر بکاتەوە.

دەرئەنجام:

بە ئەوەی حکومەتی هەرێمی کوردستان بتوانێ لانی کەم خەڵک ئاشتبکاتەوە لەو ئەو بوجە زەبەلاح و ناپێویستەی کە لە شتی بێکەڵکدا سەرفی ئەکەن، راگرتنی بوجە واتە خەرجییەکان کەمبکرێتەوە و داهات زیاد بکرێت. وە ئەو لەشکرە لە مووچەخۆر کە زۆربەی بندیوارە و

حساب و کتابی لەگەڵدا بکرێ و خەڵکی شیاو لە شوێنیان دابنرێ کە هەندێکیان وەهمین و بوونیان نییە. وە کەرتی تایبەت بەهێز بکرێ و هانای خەڵک بدرێ کاری تێدا بکات بەهاوکاری حکومەت. وە کەرتی پیشەسازی لە شارەکان و کشتوکاڵ لە لادێیەکاندا زیندوو بکرێتەوە، بەوەی وا لەخەڵک بکەن کە کۆچ نەکەن بۆ شارەکان و لادێکان چۆڵ بکرێت، بۆیە داینەمەی حکومەتی هەرێم ئەوەیە کە پاڵپشتی گوندەکان بکات و کەرتی کشتوکاڵ و ئەو بوارانەی تر کە ئابوری حکومەتی هەرێم رادەگرن و بەهێزی دەکەنەوە پاڵپشتیان بێت. کە پێوست لە لادێکاندا زیندوو بکرێتەوە حکومەت بە پێدانی کەرەستەی پێویست ژیانەوە لە لادێکانەوە بۆ شارەکان دەستپێبکاتەوە.

نووسینی: دانا حمید

سەرچاوە:

١- حکومەت و سامانی سروشتی لە هەرێمی کوردستان، نووسینی: د: سەردار عزیز، لبنان، ٢٠١٣.

٢- ناعەدالەتی جوگرافی، نووسینی: بەیار عومەر عبداللە، سلێمانی، ٢٠١٦.

گفتوگۆ لەگەڵ نووسەر مەریوان سەڵاح حیلمی

مەریوان سەلاح حیلمی:
ئەدەبیاتی منداڵان بریتیە لە بابەتی فرە جۆر و فرە ڕەهەند

بۆ زیاتر بایەخ و گرنگیدان بەبواری پەروەردە و ئەدەبیاتی منداڵان، وە ئاوڕدانەوە لە کەسایەتییەکانی ئەو بوارە، بە پێویستمان زانی ئەم دیمانەیە لەگەڵ بەڕێز"م. مەریوان سەلاح حیلمی" ی نووسەری بواری پەروەردە ساز بدەین.

سازدانی: ڕۆستەم خامۆش

پرسیار: ئەدەبیاتی منداڵان چیەو وە بەڕێزت چۆن پێناسەی دەکەیت؟

وەڵام: ئەدەبیاتی منداڵان بریتیە لە بابەتی فرە جۆر و فرە ڕەهەند، وەجۆرێکە لە چالاکیی ئەدەبیی و هونەریی و هزری، کە بۆ منداڵ دەنووسرێ. ئەدەبیاتی منداڵان بریتیە لەو ئەدەبەی، کە تایبەت بۆ منداڵ دەنووسرێ بۆ ئەوەی جیهان بدۆزنەوەو لە منداڵیدا هۆشیارتربن و لە گەورەییدا هەوڵی گۆڕینی بدەن.

پرسیار: کێن ئەوانەی دەبێ بۆ منداڵان بنووسن، یان هەموو شاعیر و نووسەرێک دەتوانێ بۆ منداڵان بنووسێ؟

وەڵام: ئەوانەی بۆ مناڵ دەنووسن:
1ـ ئەگەر لەبواری پەروەردەدا کاربکەن.
2ـ ئەگەر خۆیان مناڵیان هەبێت.
ئەوا زۆر باشترە، بەڵام ئەو دوو خاڵە مەرج نین بۆ ئەوەی شاعیر، یان چیرۆکنووس، یان… هتد سەرکەوتن لەبوارەکەدا بەدەستبهێنن، ئێمە نمونەمان هەیە لەم بارەیەوە، وەك: “لەتیف هەڵمەت ” نە لەبواری پەروەردەدا کاری کردووەو نە منداڵیشی هەیە، کەچی یەکێکە لە شاعیرە سەرکەوتووەکانی بواری مناڵان و پەروەردە، هەروەها “کاکەی فەلاح “مان هەیە، کە لەبواری پەروەردەدا کاری نەکردووە، بەڵام شاعیرێکی سەرکەوتووی بواری پەروەردەی منداڵانە.
بەکورتی دەبێت شاعیری بواری مناڵان ڕۆشنبیرییەکی گەورەی هەبێت لەوبوارەدا، هەمیشە چاودێر و خوێنەرێکی وردی بواری پەروەردەی منداڵان بێت، بەتایبەتی و ئەدەبیات بەگشتی، واتە تەنیا بەهرەی شاعیریی بەس نییە، بەڵکو دەبێت ئاگای لە هەستیاریی قۆناغەکانی منداڵیی هەبێت.
ئەڵبەتە هەموو شاعیرێك و نووسەرێکیش ناتوانێ شیعر، یان هەر بەرهەمێکی ئەدەبی بۆ مناڵان بنووسێت، چونکە بابەتی پەروەردەی منداڵان هەتا بڵێی قورس و بەرپرسیارێتیە، ئەگەر شاعیرێکی ئاسایی بابەتێکی خودی بۆ نمونە: (تەنیایی) خۆی بکات بە شیعر و ئاسایی بێت ئەوا بۆ شاعیرانی بواری پەروەردەی منداڵان ئاسان نییە، کە پەلاماری هەموو جۆرە بابەتێکی بدات و بەرهەمێکی لێ دروستبکات، شیعری بواری پەروەردە بریتییە لە ئامانج، ئامانجێك پێشتر لەرووی فیکرییەوە لەدایك دەبێت و دواتر شاعیر دەیخاتە قاڵبی شیعر، یان چیرۆك، یان هەر بەرهەمێکی تری ئەدەبییەوە بێت، بۆیە بەرهەمی بواری منداڵان بەرپرسیارێتی قورستر و بەئەرکترە، چونکە بۆ نمونە تۆ، کە شیعرێك بۆ مناڵی 6 ساڵان دەنووسیت کاتێ بۆ یەکەمینجار دەچێتە قوتابخانە، با ئەو مناڵە شەش ساڵەیە لە ساڵی ئایندەدا بچێتە قۆناغێکی تر، یان تەمەنی ببێت بە حەوت ساڵیی، بەڵام

شیعرەکە هەر دەمێنێتەوە، چونکە ساڵی داهاتوو منداڵی شەش ساڵیی شوێنی ئەو دەگرنەوە.

ئەگەر زۆر درێژەی نەدەینێ مەرج نییە ئەوەی شاعیر و نووسەرێکی باش بێت ئەوە مانای ئەوە نییە بتوانێ شیعر و بابەتی منداڵان بنووسێت، بۆیە لەشاعیر و نووسەراندا تەنیا چەند کەسێك نەبێت زۆرینەیان گرنگیان بەم بوارە نەداوە، بۆیە ئەوەی لەبواری پەروەردەی منداڵاندا دەنووسێت دەبێت خولیایەکی گەورەی هەبێت بۆ ئەم ئیشە، واتە بە کارێکی ئاسان و کاتیی نەزانێت، بەڵکو بەکار و ئەرکێکی مەزنی بزانێت.

پرسیار: چۆن بوو ئاوڕت لە ئەدەبیاتی منداڵان دایەوە، ئایا جگە لە لێکۆڵینەوە لەسەر شیعری منداڵان، لە بارەی چیرۆکی منداڵان و ڕۆمانی مێرمنداڵانیش نووسین و لێکۆڵینەوەت کردووە؟

وەڵام: بەڕێزم من ئاوڕێکی ئەوتۆم لە بواری پەروەردەدا بۆ منداڵان نەداوەتەوە، بەڵکو من ئاوڕی جدیم لە گرنگیی پەروەردەو کەمتەرخەمیی دەسەڵات و نووسین و لێکۆڵینەوە دژی دەسەڵاتی کوردی داوەتەوە، واتە من چاك ئەوەم زانیوە، کە تەمەنی منداڵ تەمەنێکی گرنگ و لە زۆر بەنرخترە، وە شتێك لەگرنگی پەروەردە شارەزام، وە بەوردی چاودێری کارەکانی حکومەت ئەکەم، کە لەدوای ساڵی 1991وە تاوەکو ئێستا چۆن پەروەردەی نابووت کردووە، بۆیە من وەك تاكێك ئەوەی، کە پێم کرابێت بۆ هۆشیارکردنەوەی مامۆستایان و خێزان و کۆمەڵگە و هەروەها پێشخستنی پەروەردە لەکوردستاندا ئیشم کردووەو سێ کتێبی لێکۆڵینەوەو رەخنەم لەبواری پەروەردەدا چاپکردووەو دەیان چاوپێکەوتنی تەلەفیزیۆنی و رادیۆیی و رۆژنامەیی و…هتد لەم بارەیەوە ئەنجامداوە، بەکورتی من کە بابەت ئەنووسم بۆ دوو مەبەستی سەرەکییە یەکەمیان هۆشیارکردنەوە دژی دەسەڵاتی کوردی، کە نوقمە لە گەندەڵی و دزی و دژی پەروەردەو شتی جوانە، دووەمیان بۆ تەمەنی گەورە ئەنووسم، واتە بۆ مامۆستایان و خێزان و کۆمەڵگە بە شێوەیەکی گشتی بۆ ئەوەی ئەو شتانە بخەمە روو، کە رەنگە لای کەسێکی سادە نەبیستراو بێت، یان دەرکی پێ نەکردبێت، چونکە ئێمە لەناو چەقی ئیشەکەدا دەژین وردتر لە هاوڵاتییەکی ئاسایی هەست بەشتەکان دەکەین، ئەمە جگە لەوەی کە گرنگی زیاتر بە خوێندنەوەو چاودێری کردن دەدەین، واتە زۆر ناچار نەبین، نەقسە دەکەین، نە دەنوسین، تەنیا بە شێنەیی دەخوێنینەوە.

لەبارەی نوسین و لێکۆڵینەوە لەبواری پەروەردەی منداڵان، لە راستیدا رەخنەگر و نووسەرمان کەمە، کە ئاوڕ لەم گەنجینەیە

بداتەوە و بتوانێ شیکارییەکی گرنگ بۆ بابەتەکان بکات، بۆیە من زۆرجار لەناچاریی، یان زۆر جار لە گرنگیدان بەدەقێك ئەو کارە ئەکەم، ئەوەی من کردوومە لەم بوارەدا بۆ چەند مەبەستێکە

یەکەمیان: وەك چۆن "ئەحمەدی خانی" لە مەم و زینەکەیدا دەڵێ مەم و زینم کردووە بە بەهانە بۆ ئەوەی، ئەوەی لەدڵمدایە بینوسم، منیش هەروەها زۆرجار دەقێکی شیعری دەکەم بە بەهانە بۆ ئەوەی، ئەوەی پێویستە بینوسم و خەڵکی لێ ئاگاداربکەمەوە.

دووەمیان: گرنگیدان بە شاعیرەکەیە، بۆ ئەوەی بەردەوام بێت لە پێشکەشکردنی دەقی جوان بۆ منداڵان، چونکە کەمتەرخەمیی هەیە لەلایەن دەسەڵاتەوە، بۆیە ناچارین پشتی شاعیران بگرین بۆ ئەوەی بابەتی گرنگ پێشکەشی منداڵانی کورد بکەن.

سێیەم: ئەگەر کەم و کوڕییەك لە شیعرەکەدا هەبێت بیخەمە روو، بەڵام بە ئەنقەست زۆر لەسەر ئەمە نەڕۆیشتووم، چونکە لێکۆڵینەوەکانی من لەم بوارەدا تایبەتە بە رەخنەی راڤەیی، چونکە دەمەوێت لەڕێی راڤەوە سەرنجی خوێنەر ڕابکێشم و زیاتر مەبەست بپێکم، هەروەها رەخنە هەر دەرخستنی کەموکورتی نییە، بەڵکو خستنە رووی ئەو جوانیانەیە، کە خوێنەرێکی سادە هەستی پێناکات، بەکورتی رەخنەی راڤەیی مامەڵە لەگەڵ سەرتاپای ناوەڕۆکی دەقەکە دەکات، نەك یەك دێڕ و دوو دێڕ.

لەبارەی رەخنەو لێکۆڵینەوە لە بواری چیرۆك و رۆمان، کورد نەك بۆ منداڵان بەڵکو بۆ گەورانیش رۆمانی کەمە بە بەراورد بە رۆمانی دراوسێ و جیهانییەکان، بەڵام من پێشتر بابەتی رەخنەییم لەسەر شانۆ و تەمسیل و حەلقە نووسیوە، بەڵام هی منداڵان نا، بەڵکو هی گەوران، بەڵام بۆیە گرنگیم بە شیعر داوە, چونکە شیعر زیاتر دەتوانێ بچێتە ناو خەڵکەوەو کێش و مۆسیقای هەیە، بەڵام گرفتەکانی ژیان بە بەربڵاوی دەرفەتی ئەوەی نەداومەتێ، کە کار لە سەر چیرۆك و رۆمانی منداڵان بکەم، ئەمە مانای ئەوە نییە کە بڕوام نایکەم.

پرسیار: لە هەندێ لە لێکۆڵینەوەکانتدا، گرنگیت بە شیعری پەروەردەیی منداڵان داوە، ئەمەیان بۆچی؟

وەڵام: ئەوەی کە زیاتر گرنگیم پێداوە لێکۆڵینەوەو رەخنەیە لەبواری پەروەردەدا، واتە نوسینەکانی من بەپلەی یەکەم رەخنەو لێکۆڵینەوەیە لەبواری پەروەردەدا، نەك لەڕێی دەقێکی شیعرییەوە، هەروەها لە 30 ساڵی رابردوودا گرنگیم بە گەلێ بابەت داوە وەکو: مافەکانی ژن، کە رەنگە زیاتر لە 100 گۆشەم لەسەر نووسیبێت، هەروەها بابەتە کۆمەڵایەتییەکان و سیاسییەکان، هەروەها بابەتی

زمانەوانیی و فۆلکلۆریش، رەنگە ئەمە کەمێك مایەی پێکەنین بێت، بەڵام راستیت بوێ ناچاریی وەهای لێکردووم، کە دەست بۆ ئەو هەموو جۆرە بابەتانە بەرم، بۆنمونە چەند ساڵێك لەگەڵ هاوڕێیەك یان دووان و سیان خەریکی دەرکردنی رۆژنامە بووین، ناچاربووین فێر بین چۆن بابەت دابەش دەکەیت بەسەر لاپەڕەکاندا، یان لەدەرکردنی رۆژنامەدا هەر ئەوە نییە، کە خەڵك بابەتت بۆ بنوسێت و تۆ بڵاوی بکەیتەوە، بەڵکو دەبێت بۆ هەر لاپەڕەیەك، کە تایبەتە بە شتێك بۆ نمونە لەم ژمارەیەدا هیچ بابەتێکت بۆ نەهاتووە لەسەر لاپەڕەی پەروەردە دەبێت خۆت حازری بکەیت، ئیتر ئایا چاوپێکەوتن بێت، یان ریپۆرتاژ، یان وتار، یان تەکلیف لەکەسێك بکەیت بۆت بنوسێت.
بەڕێزم سەیرکە ئێستاکە خوێندنی ئۆنلاین دەستی پێکردووە، ئیشی رۆژنامەو گۆڤار ئەوەیە بێت مەلەف لەسەر ئەمە دروستبکات، یەکەم چاوپێکەوتن بکات، دووەم وتار لەم و لەو وەربگرێت و بیخاتە مەلەفەکەوە، سێیەم راوبۆچوونی هاوڵاتیان و خێزان وەربگرێت، جا کەواتە ئەوەی رۆژنامە، یان گۆڤارەکە دەردەکات دەبێت بەدوای ئەمانەدا بچێت، چونکە دەرکردنی گۆڤار و ڕۆژنامە وەك نەشرەی مەکتەب نییە هەر کەسێ هەڵسێ و شتێ هەڵواسێت.
بەڵام ئەگەر لەمن دەپرسیت ئایا نووسەر لە هەموو بوارێکدا بنووسێت باشترە، یان تەنیا لەبوارێکدا، ئەڵبەتە تەنیا لەیەك بواردا بنووسێت, واتە خۆی تەرخان بکات بۆ یەك شت بۆ ئەوەی بتوانێت کۆنترۆڵی بکات.

پرسیار: تۆ، وەک شارەزایەکی بواری پەروەردە، پێت وایە ئەو شیعرانەی لە کتێبی خوێندنەوەی کوردی جێیان کراوەتەوە لەسەرجەم پۆلەکان، هەموویان شیعری پەروەردەیی بن؟

وەڵام: بۆ ئەم پرسیارە دەبێت پیاچوونەوەیەکی ورد بە کتێبی خوێندنەوەدا بکەین، وە دەبێت پەنجە بخەینە سەر کتێبی کام قۆناغ؟ بەڵام ئەوەی من سەرنجم دابێت ئەو شیعرانەی بڵاوکراونەتەوە لە کتێبی خوێندندا بەشێوەیەکی گشتی باشن، بەڵام شیعریشی تیایە کە وەك پێویست نییە و پێویستە بە شیعری باشتر جێگەی پڕبکرێتەوە.

پرسیار: بەڕێزت وەک نووسەر و لێکۆڵەرێک لە بواری پەروەردەو ئەدەبیاتی منداڵان، چۆن دەڕوانیتە ئەدەبیاتی منداڵانی کورد و لە چ ئاستێکیدا دەبینی؟

وەڵام: ئەدەبیاتی بواری منداڵان تاوەکو ئێستا شوێنی خۆی نەکردۆتەوە لە ناو ئەدەبیاتی کوردییدا بەگشتی، لای من تاوەکو

ئێستا لە ئاستێکی باشدا نییە، بەڵام ئەوە ناگەیەنێ کە بڵێین شاعیران و نووسەران هیچیان نەکردووە، بە پێچەوانەوە هەوڵی جوان و بابەتی باش هەیە، بەس ئێمە ئەمانەوێ باشتر بێت، بەچی باش دەبێت؟ بەوە باش دەبێت کە سەرجەم کۆمەڵگا بە حوکمڕان و هاوڵاتییەوە کە پەروەردە ببێت بە خەمی گشتی هەمووان.

پرسیار: بە دید و بۆچوونی بەڕێزت، بۆچی تا ئێستا وەک پێویست لێکۆڵینەوە لە بارەی ئەدەبیاتی منداڵان نەکراوە و ئەوەی دەبینرێش زۆر کەمە؟

وەڵام: بەڕێزم لێکۆڵینەوە بابەتێکی قورسە، کورد بە شێوەیەکی گشتی کەمتر دەستی بردووە بۆ شتە قورسەکان، بۆ نمونە ڕۆمان، لەبەر ئەوە دەبێت لە زانکۆکانی کوردستان ماستەر و دکتۆرا پێبگەیەنرێت بۆ ئەوەی ورد ورد لێکۆڵینەوە لەبواری منداڵان گەشەبکات، واتە ئەو هەوڵانەی کەدراون هەوڵی تاکە کەسیین، بۆ ئەوەی ئەمە گشتگیر بکرێ، دەبێت لە زانکۆ و پەیمانگاکان گەشەی پێ بدرێ بۆ ئەوەی ئیشەکە بەربڵاو بێت.

پرسیار: هەندێ لە شارەزایانی بواری ئەدەبیاتی منداڵان دەڵێن: وەک پێویست ڕەخنەگرمان لەو بوارەدا نیە و هەر وەکو نەبوو وایە، بەڕای تۆ هۆکارەکەی چیە؟

وەڵام: بەڵێ ڕاستە، وەك چۆن شیعر و نووسینی بواری منداڵان لەم بوارەدا جێی خۆی نەکردۆتەوە و بە شتێکی ئاسان و لاوەکیی سەیر دەکرێ، بۆیە بۆ ڕەخنەکەش هەمان بۆچوون هەیە، کە من لام وایە پێچەوانەکەی ڕاستە, چونکە لەکۆمەڵگەدا دەبێت هەموو شتێك واتە خاڵی یەکەم, کە پێویستە گرنگی پێبدرێ منداڵان و نوسین و دنیای منداڵانە، ئینجا شتەکانی تر دێن، بەڵام لە کوردستاندا ڕێك پێچەوانەی ئەمە دەبینین.

پرسیار: وەکو دەزانین کتێب لە بارەی ئەدەبیاتی منداڵان کەم نووسراوە بۆ زمانی کوردی، چ لە ڕووی: مێژوویی، لێکۆڵینەوە، ڕەخنە، یان چۆن نووسین بۆ منداڵان، یاخود هەر بابەتێکی پێویست بەو بوارە، کەواتە کەسێک بیەوێ خۆی شارەزا بکات، وەک پێویست سەرچاوەی دەستناکەوێ، بۆ ڕای بەڕێزت چارەسەر چیەو چی بکرێ باشە؟

وەڵام: نەك بۆ ئەوەی باست کردووە بۆ زۆر شتی تر کتێبخانەی کوردی لاوازە، بۆ نمونە بواری زمانەوانیی، تۆ بچۆ سەرێك لە کتێبخانەکانی ناوبازاڕ بدە لە سلێمانی و هەولێر بزانە دوو کتێبی زمانەوانییت

دەستدەکەوێت؟
بەڕێزم چارەسەر لەم قۆناغەدا نییە، چونکە هەوڵەکان تاکە کەسیین، هیچ هاندانێك نییە، چارەسەری ئەم ئیشە بە بەرنامە دەکرێ، بۆ نمونە لە زانکۆ قوتابی بۆ ئامادەبکەیت، لە ماستەر و دکتۆرا توێژەری بۆ دروستبکەیت، هەروەها لە وەزارەتی ڕۆشنبیریی دەستی ئەو کەسانە بگرێت، کە دەیانەوێ لەو بوارانەدا بنووسن کە کتێبخانەی کوردی پێویستی پێیەتی، واتە کورد پێویستی بە چییە ئەوا هەوڵی بۆ بدرێ، بۆ نمونە ئەو کەسەی کتێبێك لەبواری منداڵاندا ئامادەدەکات ئەوا شوێنێك هەبێت بۆی چاپ بکات، هاوکاریی مادی و مەعنەوی بکات، ئەمانە لەکوردستاندا نین، بۆیە نووسەرانی کورد بە شێوەیەکی گشتی دەبێت خۆی بابەت بنوسێ، خۆی چاپی بکات، خۆی دابەشی بکات، باشە ئەم هەموو هیلاکیی مادیی و مەعنەوییە بەکێ ئەکرێ و سەرەنجامیش خوێنەری نەبێت.

پرسیار: لە بەردەوامیی و درێژەدان بە لێکۆڵینەوە لەسەر شیعری منداڵان، پڕۆژە و پلانت چییە بۆ داهاتوو؟

وەڵام: پڕۆژە و پلانم ئەوەیە کە بەردەوام بم لە نووسین و لێکۆڵینەوە، من هەرگیز ناتوانم دەست لە پڕۆژە پەروەردەییەکان هەڵگرم، هەر جارەی لە دەرگایەکەوە دێمە ژورەوە بۆ خزمەتی منداڵان و پەرورەدە بەگشتی لە کوردستاندا، چونکە لە گرنگیی ئەم بابەتە تێگەیشتووم، بەڵام جیاوازیی من لەگەڵ شاعیرێکی بواری منداڵاندا ئەوەیە نووسینەکانی من ئاڕاستەی دەسەڵات و خێزانەکان دەکرێن، بەڵام شاعیری بواری منداڵان و پەروەردە ئاڕاستەی منداڵی دەکەن، هەردووکیان وەك یەك گرنگە، دیارە ئەوەی شاعیرەکە راستەوخۆ بو سوودی منداڵانە، رەخنەو لێکۆڵینەوەی منیش بۆ شکاندنی قفڵی ژەنگاویی ئەو کەسانەیە کە لەگرنگیی پەروەردە تێنەگەیشتوون، یان تێگەیشتوون و وەك هەولێرییەکان قسەیەکی جوانیان هەیە، کە دەڵێن خۆیان لە گێلی دەدەن.

پرۆفایل:

مەریوان سەلاح حیلمی

1ـ لە ساڵی 1969 لەخێزانێکی خوێندەوار و ڕۆشنبیر لە شاری هەڵەبجە لەدایکبووە.

2ــ لە ساڵانی 1986- 1990 لەکۆلێژی ئادابی زانکۆی سەلاحەدینی هەولێر بەشی زمان و ئەدەبی کوردی خوێندوویەتی و بە پلەی (زۆر

باش) تەواوی کردووە.
3ـــ لەدوای راپەڕین بۆتە مامۆستای کوردی لە دواناوەندی و ئامادەییەکانی شاری سلێمانی.
4ـ بۆیەکەمینجار لە مێژووی سنووری بەکرەجۆی پارێزگای سلێمانی، قۆناغی ئامادەیی کۆڵانی کردۆتەوە بەناوی هەزارمێرد و دواتر ناوەکەی گۆڕا بۆ روشدی عەلی شەریف.
5ـــ تاوەکو ئێستا سێ کتێبی لەبواری پەروەردە چاپکردووە بەناوەکانی:
1ـــ لەبارەی پەروەردەوە، 2ـــ پەروەردەو گۆڕین، 3ـــ وتارە پەروەردەییەکان.
6ـ خاوەنی دەیان لێکۆڵینەوەی پەروەردەیی و ئەدەبیی و سیاسیی و کۆمەڵایەتییە.
7ـ چەندین بەرهەم و کتێبی پەروەردەیی و لێکۆڵینەوەی ئەدەبیی ئامادەیە بۆ چاپکردن.
8ـــ بەدرێژایی ساڵانی دوای راپەڕین نزیکەی 20 ساڵ کاری رۆژنامەگەریی کاغەزی کردووەو لەزۆربەی رۆژنامەو گۆڤارەکاندا بابەت و نوسین و رەخنەی بڵاوکردۆتەوە، بەتایبەتی رۆژنامەکانی: (هاوڵاتی، ئاوێنە، هاوبیر، رۆژی گەل، ئامانج ، 21، تیرۆژ ، راسان، زەمەن ، کەلەپوری کورد، سبەی… هتد).
9ـ چەندین چاوپێکەوتنی تەلەفزیۆنیی و رادیۆیی لەگەڵ سازدراوە.
10ـ نزیکەی 100 ئەڵقەی بەناوی (لەدادگای ویژدانەوە) نووسیوە بۆ بەرگریی لە مافەکانی ژن و حەفتانە لە رۆژنامەی (رۆژی گەل)دا بڵاوی کردۆتەوە.
11ـ زیاتر لە 50 ئەڵقەی لە گۆشەی (کێشەو گفتوگۆ) لە رۆژنامەی ئامانج بڵاوکردۆتەوە، کە تایبەت بووە بە پەروەردە.

لە مۆریاسەوە بۆ پارەزان … ئەحمەد رەجەب

وانەکانی ژیان

بەیانی زوو لە گەڵ کاك کەریم مۆریایسی گەیشتینە مۆریاس و چووینە ماڵی خاڵی کەریم و لە پاش نانخواردنی نێوەڕۆ من و کەریم و کاك

جەلالی خاڵۆزای پیکەوە رۆیشتین بۆ ناو رەزو باخەکەیان لە نزیکی دێکەو لە پاش کاتژمێریك 10 ـــ 15 سەرباز هاتن و یەکسەر بە عەرەبی وتیان یەڵلا بۆ ناو دی و، بە کەریم و جەلالم وت مەشڵەژێن و ئێمە (من و کەریم) میوانین و هەردوکمان ناسنامەی بەرێوەبەرایەتی سلێمانیمان پێیەو، گەیشتینە دێکەو لە هەموو لایەکەوە خەڵکیان کۆ کردەوەو موختار چووە پێشەوەو لێیان پرسی ئایا موخەرەبین (تێکدەران) مەبەستیان پێشمەرگە بوو هەیەو، ئەفسەرەکە مرۆڤێکی هێمن و لە سەرخۆ بوو تەماشایەکی کردو وتی بابرۆن و دێکەیان بەجێهێشت و ئێمەش بەبێ پرسیار رزگارمان بوو.
شەو بە جەلالمان وت بەیانی زوو بۆ کوێ برۆین ؟ جەلال لە رۆژی دووەم بەیانی زوو لە پێش نوێژی بەیانیان ئێمەی بردە ناو رەزێك لە خۆرهەڵاتی دیکەو وتی: لێرە بن ئەگەر پێشمەرگە هات پێم ئاگادارتان ئەکەمەوەو چوو، گەرما کەمە کەمە هەڵکشاو لە نیوەرۆدا بۆ بە ئاگرو ئاوی خواردنەوەمان نەماو منیش بەبێ ئاو هەڵناکەم و دەوروبەری کاتژمێر سێ جەڵال هات و وتی با برۆینەوەو هیچ پێشمەرگەیەك نەهاتووەو، شەو بریارماندا بەیانی زوو لە دێ دەرئەچین ، هەر وامانکردو، لە پێش بانگی بەیانیان بەرەو دۆڵی قەویلە کەوتینەرێ و، گەشتینە ناودی و، کەریم خەڵکی ئەناسی و پرسیاریکرد ئایا پێشمەرگە یێتە ناودێ ، لە وەڵامدا وتیان جاش و سوپا زوو زوو سەردانی دێکەمان ئەکەن و، دوو پێشمەرگەی یەکێتی بە سەر ئەو یاڵەوەیە پیاوچاکبن زوو برۆن و، ئێمەش بەرەو یاڵ کەوتینەرێ و، یاڵەکە شاخێکی بەرز بوو هەرچۆنێك بێت خۆمان گەیاندە سەری یاڵ و، کەریم کەوتە گەران ولە دوورەوە بە ئاسپایی بەدەستراوەشان بانگی کردم و گەیشتمە لای کەریم و، بینیمان دوو کەس چەکەکانیان بە دووری دوو سێ مەتر لە پەنابەردیکدا داناوەو خەوەکەیان خوش بوو، کەریم زۆر بە هێمنی وتی : برادەرینەو لەپر دوو برادەرەکە هەستان و بە شپرزەیی دەستییان گەیشت بە چەکەکانیان و، بە دڵەراوکێ وتیان ئێوە کێن و بۆ هاتوون بۆ ئێرە؟ و، کەریم وتی من خەڵکی مێریاسم و، لە دۆڵی قەویلە وتیان برۆن لە سەر ئەو یاڵە پێشمەرگەی لێیەو، ئێمەش هاتووین ببین بە پێشمەرگە و رێمان پیشانبدەن و، ئەوانیش وتیان ئا لەم دۆڵەوە بچن بۆ پارەزان و، لەوی پێشمەرگە وەرئەگرن.
ئێمەش دووقۆڵی بە دۆڵی گەڵاڵ کەوتینەرێ و، لە سەرەوە تیشکی بەهێزی هەتاوو قژی ئەسوتاندو لە خوارەوەش لە گەرمی دۆڵەکە بردەکان گریانگرتبوو ئاوی خواردنەوەش نەبوو هەرئەرۆیشتین دۆڵ کۆتایی نەهات و ، پێڵاوێکی تورکیم لە پێکردبوو گازی لە پەنجەکان و پاژنم ئەگرت و، لە پاش رێکردنێکی زۆر گەیشتینە کوێرەکانێك ئاوەکەی دڵۆپ دڵۆپ ئەکەوتە خوارەوەو پربوو لە مێشوولەو مێش و

زالـوو منیـش یەکسـەر لەنـاو قـورو لیتـاوەکەی راکشـام و کەوتمـە هەڵمژینی ئاوەکەو کەریم هەرچی بانگی کرد ئاوەکە پیسەو زالوو ئەتکوژێت و هەوڵیدا نەیخۆمەوە بەڵام بێسوود بوو، لە پاش دۆڵی گەڵاڵ نێرەی بەرزایی و شاخ هات و لە یەکەمین شاخ سەرکەوتین و دیاربوو شوێنەواری دێیەکی چۆڵگراوبوو حەوزێکی ئاوی لێبوو بە جل و پێڵاو وپارەو هەرچیم پێبوو خۆم هاویشتە ناو حەوزەکە کەریم لای سەیر بوو وتی کەمێکیتر هەتاو نامێنێت و سەرمای ئەم شاخانە ئەتکوژێت وتم : تازە کار لە کار ترازاوەو، پاشان سەرکەوتین تا کەیشتینە کەپرێکی بچوك کچێك و خاڵو تالیبیی باوکی لێبوو لە گەڵ رأنیکی مەرو بزن و سلاومانکردو ئاگرێکی کەمگریان کردەوەو خاڵۆ تالیب وتی لە ترسی سپا ناوێرێن ئاگری گەورە بکەینەوەو ئێوارە نانمانخواردو بەبێ پێخەف خەوتین و من لە تاوی سەرما تا رۆژ بووەو چەقەی دانم هەراسانیکردم و، نان وچامان خواردو شاخ بە شاخ تا سەرکەوتین و لە دواییدا شۆر بوینەوە بۆ ناو دێی رەزێە و، لای حەوزە ئاوەکەی پێنج شەش پێشمەرگەی لێبوو، یەکێکیان بانگیکردم و منیش لێی نزیك بوومەوەو پرسی ناوت چییە ؟ بۆچی هاتوویت ؟ نیازت چییە؟و منیش بۆم هات وتم ئێمە نامەمان پێیە بۆ برادەرانی پارەزان و ئەبین بە پێشمەرگەو ئەوان بۆیان هەیە ئەم پرسیارانە بکەن و، کابرا زیتبووەوەو بە توورەییەوە ویستی درێژەی پێبدات و کەریم وتی ئەو پیاوە لە حزبێکی ترەو هاتووەتە دەرەوەو کابرا هاواریکردو وتی تۆ کێێت ولە کام حزبێت، یەکێك لە تەنیشتی دانشتبوو وتی وازیان لێبینە با برۆن و، ئەمە یەکەمین جارە دوای بەعسییەکان بەم شێوەیە رەفتارم لە گەڵدا بکات و کارا هێمن بووەوەو ئیمەش بەردەوامبووین لە رێکردن تا گەیشتینە پارەزان دێیەکی جوان و قەشەنگ و رازاوەو خەڵکەکەی دەم بە پێکەنین بوو پێشوازییان لێکردین و فەرمو فەرمو چووینە ماڵ کاکە حەمە جەزای قاینەجەیی و من مامەوەو چەکیاندا بە کەریم و خواحافیزی لێکردم و چوو، لە بەر چاش و سوپا بەیانیان زوو چەکدارەکان و خەڵکی هەڵاتوو لە سوپای عێراق لە دێ ئەچوونە دەرەوە تا دەوروبەری نێوەروو ئەگەرانەوە و منیش لە گەلیاندا ئەرۆیشتم و سێ رۆژ لەوی مامەوە. { ماویەتی}.

10/5/2020

تێبینی : بە داوای لێبوردن لە نووسینەکەی پێشتر بەناونیشانی : لە کارگێی چنینی کورانی هەولێر بۆ پەروەردەی سلێمانی وتوومە لە ناوەراستی مانگە تەموز گەرامەوە سلێمانی و راستییەکەی سەرەتای مانگی تەموز گەرامەوە.

و□ا مێك بۆ ئەیاد عەلاوی … عەلی مەحمود محەمەد

بەڕێز ئەیاد عەلاوی سەرۆکی هاوپەیمانی نیشتمانی عێراقی رایگەیاند
، بەهۆی رفاندنی شێخ عەلی لامی و چالاکوان ئەزهەر شەمەری سکاڵامان
لە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە لاهای تۆمار کردووە .
ئەمە لە کاتێکدایە عێراق بۆ ماوەی هەفتەیەك لە بەرواری 2005-2-15
بووە ئەندامی دادگا ی تاوانی نێو دەوڵەتی, وەلێ دوایی بێ هیچ
پاساوێك کشایەوە, لەوکاتەدا رێزدار ئەیاد عەلاوی سەرۆك وەزیرانی
وڵات و کەسی یەکەمی بڕیار بەدەست و دەست رۆیشتووی عێراق بوو,
وەزیری دەرەوە هۆشیار زێباری سەرۆك کۆمار یش عجیل یاوەر
بوون. بەڕێزت کە خۆت بڕیاری کشانەوەت لەو دادگایە دا بێت پێش 15
ساڵ , کە لەو کاتەوە تا ئەم دوو تاوانە بەهۆیەوە سکاڵات تۆمار
کردووە, هەزاران تاوانی زۆر بە قەبارە گەورەترو ترسناکتر وەك
رفاندنی لامی هەوڵی تیرۆر کردنی شەمەری لەم وڵاتە ئەنجام درا بێت,
پێت وا نییە تاوانباریت لە بەرامبەریان بەهۆی ئەو بڕیارە نا
بەرپرسیەی 15 ساڵ لەمەوپێش داتان , ئێستا کە عێراق ئەندام نەبێت
لەو دادگایە, وە خۆت ئەندامەتیەکەیت کشاندبێتەوە , وە دادگا
ئیختیساسی ئەو تاوانە نەبێت لەو سنورە جوگرافیانەی لە
دەرەوەی ئەندامەتی دادگا ئەنجام دەدرێن , ئیتر سکاڵای تۆ چ ماناو
گرنگییەکی هەیە , پێت وا نییە ئێوەی کە ناوتان هات گەورەترین
تاوانتان بەرامبەر بە هاونیشتمانیانی عێراق ئەنجامدا بە
کشانەوەتان لە دادگاکە , بەرامبەر بە مێژوو تاوانبارن چ ئەو
تاوانانەی لە ماوەی 15 ساڵی رابردوو لەو سنوری جوگرافیایەی ناوی
عێراقە ئەنجامدراون وە ئەوانەشی لە داهاتوودا ئەنجام دەددرێن, بە
پەلە تۆو هوشیار زێباری و عجیل یاوەر داوای لێبوردن بکەن
لەوکارەتان . بەم هۆکارەشەوەی سکاڵاکەی ئەمڕۆت هیچ گرنگییەکی
یاسایی نییە تەنها بۆ ئیستهلاکی راگەیاندن بە کەڵکە, هەڕەشەیە بە
دەمانچەی ئاو.

پیَشنیاریَک بۆ هەموو هاوڕی و د□ستان و ئەزیزانی مستەفای حەسەن گەورە

بەرز راگرتنی یادو چلەی هاوری مستەفای حەسەن گەورە!

دویَنی هەواڵیَکم خویَندەوە سەبارەت بە پرسەی ماتەمینی (مستەفای حەسەنە گەورە) بە شێوەی ئۆنلاین…، لیتان نەشارمەوە بە ئەندازەی مال ئاوای کردنەکەی نیگەران ودل تەنگی کردم! دل تەنگی کردم نەک لەبەر ئەوەی کە ئەو بەریزانەی بانگەوازیان کردبوو بۆ ئەنجامدانی ئەم مراسیمە کاریکی خراپ بووبیت، نا دروست بە پیچەوانەوە لەگەل دەستخۆشی بۆ هەلویستی ئەو هاوری یانە بەوەیان یەکجار نیگەران بووم کە ئینسانیَک هەموو تەمەنی لە شەقام و لە شاخ و لە شارو لە هەندەران و ل□ بەردەم سەفاەرەتەکان و لە کی بەرکی و ڕاوەستانەوەی جەسووورانەی بیَئەماندا بوو، کەچی ئەم ڕۆژگارە بی باک و دل ڕەقە گەرکیەتی کە ئیَمە لەپشتی کۆمپیوتەرەکانمانەوە یادی ئیسنانیَک بکەینەوە کە کەمترین دەرفەتی هەبوو هەر جۆرە گردبوونەوەو باسیَکی پشت کۆمپیوتەرەکان ئه‌نجام بدات!

مستۆ ئەوە ئینسانە بوو کە تەواوی تەمەنی بە پیَوە وەستاو لە سەنگەری بەرگری و ئازادی و عەدالەتی اجتماعیدا دەنگی هەڵبڕی، بۆیە دەکریَ ئیَمەش لە بیری دەرفەتیَکی تردا بین بۆ بەرز ڕاگرتنی یادی ئەم هاوری و هاوخەباتی□ ج□سوورەمان. لەوە حالی دەبین یەکیَک ل□ تایبەتمەندیە کارەساتبارەکانی دەورانی قەرەنینە ئەوەیە کە نزیکترین و ئەزیزترین هاوری و دۆستانی دەوروبەرمان مالئاوای دەکەن لە ژیان، بەلام بەداخەوە تەنانەت دەرفەتی ئەوەمان نابیَت کە هەندیَکمان پینج خولەک لەسەر گلکۆکەیان کۆبینەوەو یادیان بەرز ڕاگرین!

ئەم تایبەتمەندیە گشتی یە ل□ک□اتی مال ئاوای کردنی هەر ئەزیزیکماندا ئەگەر بە زەبری هەر دۆخیک ناچار بووبین بەوەی کە مل بەم واقعە تالە بدەین، بەلام سەنگینی ئەم دەستەپاچەیەی کە داسەپاوە هیشتا زەرەیەک لە نیگەرانیەکانمان کەم ناکاتەوەو

ناتوانین خۆمان قانع بکەین بەوەی کە ژیان بەوشێوە بێ ڕەحمانە ئەزیزمان لێدەسێنێتەوە بەڵام ئیمە بەدانانی وێنەکانیان لە فەیس بووکەکەی خۆماندا کەمێک دل نەوای خۆمان دەدەینەوە. پرسیارەکە ئەوەیە کە ئایا بەڕاستی ڕۆژگارەکانی قەرەنتینە دەتوانێت بەرز ڕاگرتنی یادی ئەو ئەزیزانەمان لە بیرباتەوە؟!

ئەم پرسیارە لەوشوێنەدا زیاتر بەرۆکمان پێدەگرێ، کە ئایا هەر بەڕاستی ناکرێ وناتوانین هیچ کارو کردەیەک ئەنجام بدەین، ئایا دەکرێ ئەم دۆخە داسەپاوەی ئەم ڕۆژانە بە ماڵ ئاوای کردنی هەرنەبێت ئەزیزانێک کە هەموو تەمەنیان بەخشی بە ئازادی و ئاسوودەی خەڵکی ستەمدیدەی کوردستان، هەموو ئێمە بەم شێوەیە تەسلیم بکات بەو واقعە تاڵ وداسەپاوە، یان نا هێشتا دەرفەتێک ماوە کە لە دەستی نەدەین؟!

من لێرەدا نامەویت هیچ بلێم لەسەر جەسارەت وکەسایەتی و هەڵویستی جوامێرانەی مستە لە پەیوەند بە زۆریک لە ڕووداو کارەسات و کێشە سیاسی و کۆمەلایەتیەکانی کوردستان، دلنیام زۆرێک لە ئێوە لەمن باشتر ئاگاداری هەڵوێست و کارنامەی جوامێرانەی ئەم ئینسانە خەبات کارەن. بەڵام ئەوەی کە دەمەوێت بیڵێم ئەوەیە کە ئێمە هەموو ئەو کەسانەی بە هەر رادەیەک ڕاوەستانەوەو هەلویستی ئەم ئینسانە بۆی جێگەی ڕێزو ستایشە، دەبێ بەدەر لەهەر رادەیەکی دورونزیکی بیروراو تیروانینی سیاسیمیان لەو شوێنەدا لەتەنیشت یەکدابین و بەم دەسەلاتە ملهورو ستەمگەرە بڵێن مستەفا حەسەن گەورە لەنیوماندا نەما، ئەو ماڵئاوای لە ژیان کرد، بەڵام تا دواین جرکەساتەکانی زیانی دژ بەم دەسەلاتە وەستایەوە، بۆیە دەبیت ئێمەش کارێک بکەین کە شایستەی کارنامەی جوانی ئەم ئینسانە خەبات کارو تیکۆشەرە بێت!

دەستان و هاوری یان و ئەزیزانی مستە دەکرێ ئیمە هەموومان لەهەر شوێنێکی ئەم دنیایەدا لە کوردستانەوە تا ئەورووپا، کەنەدا، استرلیا، ئەمریکا لەتەنیشت خیزان بنەماڵەی ئەم ئەزیزەماندا ڕاوەستین چلەی مستەفای حەسەن گەورە، بەرپا بکەین وکەرنەڤالی بەرز ڕاگرتنی یادو بیرەوەریەکانی ئەم ئینسانە هەرلەئیستەوە دەست بەکاری ئەوە بین کە چۆن بتوانین پێکەوە هەر کەمەیێکمان لەولاتێکدا لە هەولی ئامادە سازی ڕێزلینانی چلەی هاوری مستەفادا بین!

ڕەنگە پرسیارێک ئەوە بێت کە ئاخۆ قۆناغی کەرەنتینە بەردەوام دەبێت یان پاش چل ڕۆژیتر ئەم ڤایرەسە چۆنە و چەند پاشەکشەی کردوە یا نا، چەند ئیمکانی ئەوەمان دەبێت کە گردبوونەوەیەکی لەو شیوە لە شیوینیکی گورنجاودا بکەین.

لەمبارەوە حەزدەکەم ئەوە بلێم بەجیا لەوەی کە هەر لەئیستەدا دۆخەکە بۆ ئاڕاستەی ئەوەدا دەچێت کە تا کۆتای ئەم مانگە قوتبخانەو ئیدارەو زۆریک لە شوینە گشتیەکان ئاسای دەبیتەوە، بەلام ئەگەر زۆریش ئاسای نەبیتەوە ڕەنگە شانسی ئەوەمان هەبێت لە شوێنی ئازادا مراسیم چلەی هاوری مستە بەرز رابگرین!

بۆیە هیوادارم کە ئەم پیشنیارەی ئیمە تا کاتی خوێندنەوەی ئەم بابەتەو هەنگاونان بۆ دەست بەکاربوون بۆ مولکی خاوەنەکەی بزانن، دواتر ئەم پیشنیارە بکریتە خالی هاوبەشی ریزلینان لەم هاوری ئەزیزەمان و هەموومان خۆمان بەخاوەنی ئەم پیشنیارە بزانین بۆ بەرز راگرتنی یادو چلەی هاوری مستەفای حەسەن گەورە!

بەهادین حاجی بەکری دراتاش ، ناسراو بە (ڕێبوارعارف)

مامەڵەکردن لەگەڵ پارتی عەقڵێکی دەوڵەت ... عیماد عەلی

وەکو دەڵێن: هەر بەردێك گەوجێك بیخاتە ئاوێکەوە بەهەزار زانا دەرناکرێت. دیارە سیاسەت، ویرانکردنی خۆم و دوژمنەکەم نیە، بەڵکو هونەری ململانێی بەرامبەرە چی نەیار بێت یان دۆستیش و بە عەقڵێك کە هەمیشە بەدەر لە خود، سود و زیانی گەورە و بچوکی هەر هەنگاوێك لێکبدرێتەوە و لێکەوتە ورد و دڕشتەکانی هەر هاوکێشەیەك بخوێنرێتەوە، بۆ ئەوەی بە هەڵسەنگاندنی هەمەلایەنە کونوقوشبنی روون بکرێتەوە و بەماتماتیکانە ئەو ڕێگەیە بگیرێتە بەر لە هەر جوڵەیەك بەکەمترین زیان لێی دەربچیت.

هەمووان و بەتایبەتی پارتی، لە هۆکاری هەموو نەهامەتیەکانی سەر ئەم میلەتەدا بەشی شێری بەردەکەوێت، بەم ڕەفتار و گوفتار و مامەڵەیەی لەگەڵ پرسە ستراتیجیەکەی کوردستان و ململانێ ئاراستەکراو و کۆنەپارێزەکانی تا دێت زیاتر کوردستان دەخەنە قەیرانی هەمەجۆری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و تەنانەت ڕۆشنبیریشەوە.

دیارە، هەموو شتیك هەر بۆ خۆم و باقی چش، شیعاری ئەمڕۆی پارتی نیە و، لە سەرەتاوە ئەگەر بە ڕێژەیەکی کەمتریش بوبێت هەروابووە،

بەڵام کە بۆی چووە سەر و وردە وردە بەو رەفتارە بۆ پەرپرسانەی و ئیتسغلال کردنی زەمینەی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و هەڵەی کەس و حزبەکانی دیکە زۆرینەی کوردستانی خستۆتە ژێڕ رکێفی خۆیەوە و بەو پێیە دەجوڵێتەوە و باکی بەهیچ نیە، بۆ منەتی لە هەموو شتێك و نەخوێندنەوەی هیچ بەرژەوەندیەك و حساب نەکردن بۆ هیچ کەسێك و مێهوێی لە ڕادەبەدەر لەسەرحسابی ژیان و گوزەرانی خەڵك، ئەوەندە بواری بۆ هیچ کەس و لایەنێکی نەهێشتۆتەوە بیر لە چۆنێتی دۆزینەوەی رێگەیەك بکاتەوە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم پارتیە، بۆ ئەوەی دەردان و دەرهاویشتەی زۆر خراپ و روخان و ئاشبەتالیکی دیکەی لەدوای خۆی نەهێڵێت.

هەمووان ئاگادارن ئەم ئەزمونە تاقانەیەی مێژووی گەلی کوردستان چۆن هاتووە و کێ خوێنی بۆ ڕشتووە و کێ سوودی لێ بینوە و لەسەر حسابی رەشورووتی ئەم میلەتە کێ ژیان و ئایندەی دەیان نەوەی دوای خۆی دەستەبەر کردووە. ئا لەم بێباکی وبێ منەتی و بەردەومبوون لە گرتەنبەری رێڕەوێك کەوەکو بنەمألە و حزب بە سەرکەوتووی بزانێت و زیانی گەورەش بە گەلەکە و دوارۆژەکەی تا ئەمڕۆ بگەیەنێت و تەنانەت سودی لە پەرشوبڵاوی ئەوانیتر وەرگرتبێت، بیرێکی قوولی دەوڵەت بۆ سیاسەت کردن لەگەڵ ئەم بنەماڵە و حزبەدا. پاش ئاشبەتاڵی 75 هەر میلەت زەرەری کرد و پارتی وەکو بنەماڵە و حزب بەردەوام بوون لە ژیانی رەفاهیەت و خۆشحاڵی لە هەر کوێیەك دەژیان و ئەوەی لەبەردەستیان بوو لەو داهاتانەی لە دوای شۆرش بۆ ئەوان مایەوە بەکاریان هێناو لە خۆشترین شوێن دەژیان و لەهیچیان کەم نەبوو. ئەمڕۆش کە ژیانی دەیان نەوەی دوای خۆیان دابین کردبێت و پارە و ماڵ و موڵکی دونیایان لە سەرجەم کون و قوشبنیێك جیهاندا هەبێت، تێکچونی ئەم ئەزمونە بە هچ شێوەیەك لە زیانی ئەوان نابێت و باسی بەرژەوەندی کورد و کوردستان تەنها شیعارە لای ئەوان و بە هیچ شوێنێك ناگات . بۆیە وەکو شەقاوەیەکی سەر جادە و وەکو عەرەب دەڵێت هاوشێوەی (بایع مخلص) دەجوڵێتەوە.

ئا بەوشێوەیە بێت، لایەنەکانی دیکە چۆن مامەڵەی لەگەڵدا بکەن؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەمە عەقڵێکی دەوڵەت کە باری کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری خەڵك و زەرەر و سودی هەر رەفتاریك لەگەڵ پارتیدا بخوێنێتەوە و لە رووی ستراتیجی و تەکتیك و مانۆرێش شیبکرێتەوە و هاوکێشە نێوخۆییەکە شرۆڤە بکرێت بۆ ئەوەی وەکو جارەکانی پێشوو زیانەکە گشتی نەبێت و بۆ خود و میلەتیش نەگەڕێتەوە.

بۆ ئەم پرسیارە، بەڕاستی من وەڵامی یەکلاکەرەوەم لا نیە، ئایا سنوری بۆ دابنرێت و نەهێڵرێت چی دیکە بەردەوام بێت لە دەست درێژیەکانی و رێگە گرتن لەەو رەفتارانە و ، بە چ شێوەیەك ئەوە دەکرێت؟ ئایا

به مامەڵەی سیاسی و دوور لە گرژی و ناکۆکی قوول و لەسەرخۆ و دەرەئەجامی دەبێت؟ هەر بریارێکی دابڕان لەگەڵیدا هیچ دەرەئەنجامێکی ئیجابی لێدەکەوێتەوە؟ بێگومان بۆ وەڵامی ئەم پرسیارانە هەزار و یەك ڕاوبۆچون هەڵدەگرێت.

بەڵام گرنگترین شت ئەوەیە، دەبێت بیر لەوە بکرێتەوە کە هەر بریاڕێکی ستراتیجی لەبەرامبەر پارتی پێویستە لەو روناگەیەوە بێت کە زیانی بەگشتی بۆ خەڵکی کوردستان نەبێت. تاقیکردنەوەیەکی مێژوویی نزیکمان لەبەردەستایە بۆ پەند وەرگرت؛ لەو دووبەرەکییە میژوویەیەی پێشوو کە باری ڕۆشنبیری زۆرینەی خەڵکی کوردستان نەخوێنرایە و بە بڕیاردانی بی دراسەت و پشت بەستن بە بۆچونی کۆمەڵێکی دیاریکراوی ڕۆشنبیر و نوخبە وایکرد کە لێکەوتە زیانبەخشەکانی تا ئێستا بەردەوما بێت وتا ئێستاش پارتی درێژەی هەبێت و بەرەو لاوازی سروشتی نەڕوات و، لەکۆتاییدا ئەو هەڵوێشتە بە قازانجی پارتی و بە زیان بۆ سەرجەم گەلی کوردستان کەوتەوە، ئەوەی دەرکەوت، کە ئەگەر ئەو جیابونەوە و دووبەرەکیە نەبوایە ئێستا پارتی بەوشیوەیە نەبوو و ئێستا لاوازترین حزب دەبوو و تەنانەت بۆچونی واهەیە دەڵێت کەلە گیانەڵای ئاسایی دواتەمەنیدا دەبوو، بەڵام ئەو ناکۆکیەی ئیستغلال کرد و سۆزی خەڵکی بۆ لای خۆی راکێشاو عەیب و عارەکانی شاردەوە و دواتریش لە سەرئەنجام لەسەرساحەی سیاسی کوردستان بە حزبی سەرکردە مایەوە و تەنها خەڵکەکە زەرەری کرد.

گۆرانییەکانی دایکانی کورد بۆ هەڵپەڕاندنی منداڵەکانیان ... ڕۆزا شوان

گۆرانییە خۆشەکانی دایکانی کوردمان، لەگەڵ هەڵپەڕاندنی جگەرگۆشەکانیاندا، کە لە کوردەواریدا بە "ئیش ئیش"یش ناودەبرێت. ئەو گۆرانییانەن کە دایکان یا داپیرەکان یا خوشکان یا ژنانی تر، لەگەڵ هەڵپەڕاندنی منداڵەکانیاندا، یا کچەزاکان و کوڕەزاکانیاندا، لەگەڵ یاری و ختووکەدانیاندا، بە زۆریش منداڵانی

تەمەن یەک ساڵان بۆ دوو ساڵان، بە دەنگێکی ناسکی پڕ لە سۆز، بە ئاوازێکی شیرین، بە رتمێکی خێرا، بە روو یەکی خۆش و بە زەردەخەنەوە، بۆ منداڵە چاوگەشەکانیان دەیانڵێن. بۆ ئەوەی بیان خافڵێنن و خۆشی و شادیش بخەنە دڵە قنجەکانیانەوە، یا کە دەگرین، بەو گۆرانییانە ژیریان دەکەنەوە. لە هەمان کاتیشدا، هانیان دەدەن بۆ جووڵەکردن و چالاکی نواندن.

گۆرانییە کوردییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، کە تایبەتن بە منداڵان، بەشێکە لە “لای لایە”ی دایکان، بەشێکە لە فۆلکلۆری کوردی، بەشێکی رەسەنیشە لە کەلەپوور و لە کولتووری نەتەوەیی کوردیمان.

مێژووی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان لە کوردستان دا، بۆ سەردەمێکی زۆر کۆن، بۆ چەندین هەزار ساڵ پێش زایینی د□گ□□ن□وە. گەلی کوردمان لە دێر زەمانەوە خاوەنی بە سەدان گۆرانی هەڵپەڕاندنی منداڵان بووە. بەڵام بە هۆی داگیرکردنی کوردستان و دەربەدەرکردن و راگواستنەوە و وێرانکردنی کوردستان و نەهامەتییەکانی گەلەکەمان، کە داگیرکەرانی رەگەزپەرست و دڕندە بە سەریان هێنایین. بەشی هەرە زۆری ئەو گۆرانییانەمان لەبیرچوونەوە و لەناوچوون. لەگەڵ ئەوەشدا، تا ئەمڕۆش، لە هەموو ناوچەکانی کوردستان دا، بە دیالێکتەکانی زمانی شیرینی کوردیمان، بە دەیان گۆرانی رەسەنی هەڵپەڕاندنی منداڵانمان هەیە، بە تایبەتیش لە رۆژهەڵاتی کوردستان دا. زۆر

پێویستە کە لەسەر زاری دایکانی کوردمانەوە، لە ناوچە جیاوازە کوردستان دا، وەریان بگرین و بیان نووسینەوە. هەر بە دەنگی دایکانیشمان، بە ڤیدیۆ و لەسەر سیدی و میمۆری تۆماریان بکەین و بە ئەرشیفیان بکەین، هەروەها لە پەرتووکێک یا زیاتردا، چاپیان بکەین و بڵاویان بکەینەوە، تا بکەونە بەردەستی خوێنەران و دایکانی نەوەی نوێمان. بۆ ئەوەی لەبیرچوونەوە و لەناوچوونیش رزگاریان بکەین. چونکە ئەم گۆرانییانەمان سامانێکی فۆلکلۆری نەتەوەییمانە.

ئەم کارەش بە کەسێک و بە دوو کەس ناکرێت. من پێم وایە، ئەنیستیتۆی کەلەپووری کوردیمان لە شاری سلێمانی، بە هاوکاری ل□ق□کانی تریان، لە شارەکانی کوردستان دا، دەتوانن بە شێوازێکی ئەکادیمی، بە پلان و بەرنامەداڕێژراوی ئەم کارە ئەنجام بدەن. لە میانەی گەڕانی مەیدانی، بۆ زۆربەی ناوچەکانی کوردستان، گۆرانییە کوردییەکانمان بۆ هەڵپەڕاندنی منداڵان، بە هەموو دیالێکتەکانی زمانی کوردیمان کۆبکەنەوە. خۆزگەی ئەوەش دەخوازم، کە چەند

قوتابییەکی خوێندنی باڵای زمان و ئەدەبیاتی کوردیمان، لە زانکۆکانی کوردستان دا، ماستەرنامە و دکتۆرانامە، توێژینەوە و لێکۆڵینەوە، لەسەر ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییانەمان بە منداڵان بنووسن و بڕوانامەی باڵای لێوەربگرن.
گۆرانی یەکەمین هونەرە کە مرۆڤ لە کۆنەوە تا ئەمڕۆ هەڵگری بووە. لە رێی گۆرانیی ئاوازدارەوە، گوزارشتی لە دڵخۆشی و لە هیواکانی و لە خۆشەویستی و خۆشییەکانی، یا لە دڵتەنگی و لە کەسەر و بێزاری و ناخۆشییەکانی ژیانی خۆی کردووە و دەکات.

هەر لە کۆنیشەوە، لە ئاهەنگ و شایی (حەوت شەو و حەوت رۆژە) ی کوردەواریدا، گۆرانی و هەڵپەڕکێ هاوشانی یەکتریبوونە، تا ئەمڕۆش شایەر و گۆرانیبێژانی میللی کوردمان، بە گۆرانی و بە چەپڵەلێدان، لە شاییدا هەڵپەڕکێکەران هەڵدەپەڕێنن.
گۆرانی یەکەمین شێوەی هونەرییە کە منداڵان لە باوەشی دایکانیاندا، گوێیان لێی دەبێت و رووبەڕوویان دەبێتەوە.. چێژ و خۆشی و شادی و ئاسوودەیان پێ دەبەخشێت.

گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، لە رووخساردا، بریتین لە کۆپلەیەک هۆنراوە، یا زیاتر لە کۆپلەیەک، یا لە کورتە هۆنراوەیەکی کێش و سەرواداری سادە و سووک و ئاسان، کە بە ئاسانی بە دەنگ و ئاوازەوە دەوترێت.. هەر لە کۆنیشەوە گۆرانی و ئاواز پێکەوە گرێ دراون.. گۆرانی و ئاوازی گۆرانییەکانی منداڵان، نموونەی ئەم راستییەن.
لە ناوەڕۆکیشدا، وشەکانی هۆنراوەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندن، گوزارشتن لە سۆز و لە خۆشەویستی دایکانی دلۆڤان بە منداڵەکانیان.. وشەکانی هۆنراوەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، سادەن و هیچ مەبەستێکی شاراوەیان لەخۆنەگرتوون، بە خۆشی و دڵخۆشی و ئاسوودەیی منداڵان دانراون.. هەندێ لە هۆنراوەکانی ئەم گۆرانییانە، لە شیوازێکی چەڤەنگی و گاڵتەوگەپ دان.. تەنیا بە خۆشی و بە زەردەخەنە و بە پێکەنین دانراون.. هەندێکی تر لە هۆنراوەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، ناوەڕۆکی هۆنراوکان، هیچ پەیوەندییەکیان بە خودی منداڵانەوە نییە.. دایکان بە مەبەستەوە ئەو گۆرانیانەیان داناون و وتوویانن، توانج و پلاریان لە کەسانێک گرتووبن، یا دەیگرن. دەشێش تەنیا بە بزە و پێکەنین وتوویانن، مەبەستیان هەست بریندارکردن نەبووە.
بەڵام دایکان بە زۆری لەم گۆرانییانەیاندا، ستایشی منداڵەکانیان دەکەن و بە شان و باڵیاندا هەڵدەدەن.. هیوای داهاتوویەکی بەرز و

گەشیان بۆ دەخوازن.. هیوای ئەوەش دەخوازن، کە مرازیان بێتەدی و منداڵەکانیان گەورەبن.. بە خەیاڵی خۆیان، گەر بژین و بمێنن، ژن بۆکوڕەکانیان دەخوازن و کچەکانیشیان بە شوو دەدەن.. بووکی ناوازە و جوان بۆ کوڕەکانیان و زاوای باشیش بۆ کچەکانیان هەڵدەبژێرن.
دایکان بزانن یا نەزانن، ئەو گۆرانییە کوردییە تایبەتییانەی، کە لەگەڵ هەڵپەڕاندنی منداڵەکانیاندا دەیانڵێن.. گەرچی هۆنراوەکانیان، وەکو دڵپاکی منداڵان، سادە و ساکار و وشە ئاسانن، بەڵام واتای جوان و سوود و ئامانج و بەهای ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتییان لەخۆگرتوون.. دەروونناسانی منداڵان و پەروەردەکاران، چەختیان لەسەر سوودی پەروەردەیی و ڕۆشنبیری و زمانی و دەروونی و هۆشی و جەستەیی، ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییانە، بە دەنگی دایکان بۆ منداڵان کردوون.

گەرچی منداڵان، لە واتای وشەکانی گۆرانییەکان تێناگەن، بەڵام بە دووبارە کردنەوەیان، ئەو وشانە و دەنگ و ئاوازەکانی دایکانیان، لە هۆشیاندا جێگیردەبن و پێیان ئاشنادەبن.
فێری وشە و قسەش دەبن. جووڵە و چالاکیشیان زیاتر دەبن.. ئەم گۆرانییانە، پەیوەندی نێوان دایکان و منداڵان، خۆشتر و شیرینتر و بەهێزتر دەکەن.. منداڵان هەست بەوە دەکەن، کە دایکانیان خۆشیان دەوێن و لەبیریان نەکردوون و بایەخیان پێ دەدەن.

کچان هەر لە منداڵییەوە، کە گوێیان لەم گۆرانیانەی دایکانیان یا داپیرەکانیان دەبێت. لێیانەوە وەریان دەگرن و فێریان دەبن.. زۆر جار کە بووکەڵەکانیان هەڵدەپەڕێنن.. ئەم گۆرانییانەیان بۆ دەڵێن.. کە گەورەشبن و بوون بە دایکان، ئەوانیش ئەو گۆرانییانە بۆ منداڵەکانیان دەڵێن.. بەم شێوەیە گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، لە نەوەیەکەوە بۆ نەوەیەکی دواترمان دەگوازرێنەوە.
گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان سێ جۆرن.. هەیان بە تایبەت بۆ هەڵپەڕاندنی کچان دەوترێن.. هەیانە بە تایبەتی بۆ هەڵپەڕاندنی کوڕان دەوترێن.. هەشیانە بۆ کچان و بۆ کوڕانیش دەوترێن.. بە داخەوە کە تا ئەمڕۆش، نەک تەنیا لە ناو کۆمەڵگای کوردی دا، بەڵکو لەناو هەرە زۆری کۆمەڵگاکانی تری جیهانیشدا، ئەو ئەقڵیەتە کۆنەپەرستی و پیاوسالارییە کە نەبێتەوە و هەر ماوە، کە کوڕان لە کچان لە پێشترن و بە زیاتریان دەزانن.. ئەمە ستەم و نایەکسانی و نادادپەروەری و ناڕەوایە.
بەهای راستی و چێژ و خۆشی و شیرینی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنی منداڵان، لە دەنگ و ئاوازی سروشتی ناسک و پڕ لە سۆز و لە

خۆشەویسی قووڵی دایکانی دڵسۆز و بەسۆزدا دەردەکەون.. راستییەکی هاشا هەڵنەگرە، کە هیچ دەنگ و ئاوازێکی تر، بە رادەی دەنگی دایکان، کارتێکرنیان لەسەر هەست و هۆش و دەروونی منداڵاندا نییە. ئەو چێژ و خۆشییەشی لێ وەرناگرن، وەک ئەوەی کە لە دەنگ و ئاوازی دایکانیان وریان دەگرن.. هەر لە بنەرەتیشەوە، ئەم گۆرانییانە لە کانیاوی پڕ لە خۆشەویستی و سۆز و دڵسۆزی و دلۆڤانی، ناخی دەروونی دایکانەوە هەڵقوڵاون.

ئەمانەی خوارەوە، چەند نموونەیەکن، لە دەیان لە گۆرانییەکانی دایکانی کوردمان بۆ هەڵپەڕاندنی جگەرگۆشەکانیان، بە چەند دیالێکتی زمانی شیرینی کوردیمان دانراون:
دایکێکی کوردمان لە (کرماشان) کوڕەکەی هەڵدەپەڕێنێت و ئەم گۆرانییەی بۆ دەڵێت:

هەڵپەڕ، هەڵپەڕ وە خنجە
وە بار کۆڵی برینجە
هەڵپەڕ، هەڵپەڕ هەراتی
وە کورە چیتو دیر هاتی
هەڵپەڕ، هەڵپەڕ وە نازە
وە بار پونە و پیازە

دوو دایکی ترمان لە (دیواندەرە) و لە (سنە)، شاری سنەی پایتەختی هونەری رەسەنی کوردیمان لە کوردستان دا.. لەگەڵ ئەم گۆرانییەدا، کچە کۆرپەکانیان هەڵدەپەڕێنن:

خش خش خش پیلانە
کچمان خەڵکی گەیلانە
وەی وەی وەی بەڕێزە
کچمان خەڵکی تەورێزە
لاو لاوە و ئەسک سووکە
کچمان خەڵکی کەرکووکە
بەه بەه بەه چ جوانە
کچمان خەڵکی تارانە
چ جوان و ورد و مردە
کچمان جوانە و کوردە

نموونەیەکی تر لە گۆرانییەکانی خۆشەکانی دایکانی کوردمان، کە لەگەڵ هەڵپەڕاندنی خوبچەگۆڵەکانیان دا، ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییەمان دەڵێنەوە:

ئەخەی ئەخەیلە

مەجنوونە دۆستی ل□ یلێ
رێحانەی رووی دەر ئاوێ
دنیام بەبێ تۆ ناوێ
رێحانەی دەستە چنێ
میوانی شۆڕە ژنێ
نینی نینی نینەڵە
هەنگوین و رۆن تێکەڵە
نینای نینای نیناوێ
دەینێم لەناو کەژاوێ
بۆ کوو□ی حاکمی رۆژئاوێ

دایکانی کوردمان لە (ناوچەی گەرمیان) لە باشووری کوردستان دا، لە لەگەڵ ئەم گۆرانییەدا منداڵەکانیان هەڵدەپەڕێنن:

کۆرپەکەم هەستا لە خەوێ
گۆشتی کەڵ□ بابی دەوێ
قەزات لە من و لەوانە
شەوان دەچنە کولانە
بە رۆژ دێنە دەرگانە
قەزات لە ماڵ و مەڕێ
مەڕەکە لە دەورت گەڕێ
قەزات لە ماڵی گۆرێ
کوڕەکەم هەرگیز نەتۆرێ
قەزات لە من لە خەنە
لە جووتێ گای بەر بنە
لە پیاوەکەی دوو ژنە
لەوەی جاشی دووژمنە

دایکانێکی تری کوردمان هەر لە (دیواندەرە) و لە (سنە) لەرۆژهەڵاتی کوردستان، بەم گۆرانییە فۆلکلۆرییەمان، کوڕە منداڵە خەپانەکانیان دەلاوێننەوە و هەڵیان دەپەڕێنن:

خەپ□نان و خەپە دۆ
خەپە پڵاوي عەنبەربۆ
کشکشوە باڵای تۆ
تۆپێ سووری کەوای تۆ
نینی نینی نیگەڵە
هەنگوین و رۆن تێکەڵە
کوڕەکەم فێری باخەڵە
قەزات لە گیانم کەفتۆ
شەو لە باخەڵا خەفتۆ

ئـــا وەرە بـــــــــزانـم
کـــوڕە نـــاوت نـــــــازانـم
ئـازیــز قـــەزات لـە گـیـــانـم

دایکێکی تر، بە شێوازێکی چەفەنگی و گاڵتەگەب، بۆ خۆشی و پێکەنین، بەم گۆرانییە کۆمیدییە، کـوڕە منـداڵەکەی هەڵـدەپەڕێنێت.. ئەوەش لەناو کوردەواریدا باوە، گەر منداڵ جوانبێت، دایکی جوانییەکەی دەباتەوە سەر براکانی، واتا (خاڵۆکانی منداڵەکەی) گەر ناشیرینیش بێت دەیباتەوە سەر شووبـراکانی واتا (مامەکانی منداڵەکەی)..
بەڵام لە راستیدا هیچ منداڵێک لە لای دایکان و باوکانیان ناشیرین نین. هەموو دایکان، هەموو منداڵەکانیان، لایان جوانن و بە دنیایان ناگۆڕنەوە:

لە کــێ دەکــا چــاوەکــەی
لە خــاڵــۆ لاولاوەکــەی
لە کــێ دەکــا رەوشــتــی
لە خــاڵــۆی شــیــر لە پــشــتــی
لە کــێ دەکــا دوو شــانــی
لە خــاڵــۆی لاو و جــوانــی
لە کــێ دەکــا لــووتــەکــەی
لە مــامــە نــا بــووتــەکــەی
لە کــێ دەکــا تــەوێــڵــی
لە مــامــەی گــێــل و ێــڵــی
لە کــێ دەکــا بــرۆکــەی
لە مــامــە جــل دوورەکــەی

دایکان هیواخوازن کە بژین و بمێنن، نیاز و مرازەکایان بێنەدی.. کوڕەکانیان گەورە ببن و ژنیان بۆ بخوازن.. دەبینین دایکان کوڕە کۆرپەکانیان هەڵدەپەڕێنن و بۆ سەرنج راکێشانی کۆرپەکانیان بە لای خۆیاندا، بە ئاوازەوە ئەم گۆرانییە فۆلکلۆرییە کوردییە باوەیان بۆ دەڵێن.. ئەم گۆرانییەش، بەپێی دیالێکتە جیوازەکانی ناوچەکانی کوردستان، کەمێک جیاوازی هەیە. بەڵام بۆ لە هەموو دەقەکاندا دایکان بەڵێنی ئەوە بە کوڕەکانیان دەن و دەڵێن (حەوت ژنت بۆ دەخوازم) یا (حەوت ژنت بۆ دێنم)، گەرچی ئەمە بەڵێنێکی خەیاڵییە و دوورە لە راستییەوە.. دایکان خۆشیان ئەوە دەزانن کە (حەوت ژن) شتێکی مەحاڵه.. بە بۆچوونی من، لەبەر ئەوە دەڵێن (حەوت ژنت بۆ دێنم)، چونکە هەفتەیەک حەوت رۆژە، دەشێ وشەی (هەفتەش) هەر لە (حەوت) ەوە وەرگیرا بێت.. دایک بە خەیاڵی خۆی، وایان داناوە، کە کوڕەکەی هەر رۆژێک لە رۆژەکانی هەفتەدا، لەگەڵ ژنێک لەو حەوت ژنە بژیت، یا هەر ژنەی سەرقاڵی کارێک بێت.. بەڵێنێکە هەر بۆ خۆشی

دەیڵێن.. منداڵانی کۆرپە، نە دەزانن ژن چییە و نە دەزانن (حەوت ژن) چییە.. ئەم بەڵێنانی دایکانیش، تەنها لە گۆرانییە فۆلکلۆرییە هەڵپەڕاندنەکانی منداڵانی کورد دا هەیە، مەگەر بە دەگمەن لە گۆرانییە فۆلکلۆرییەکانی نەتەوەکانی تردا هەبێت.

ئەمانەی خوارەوە، سێ نموونەن، لە گۆرانییە فۆلکلۆرییە کوردییەکانمان، کە دایکانی کوردمان لەگەڵ هەڵپەڕاندنی کۆرپەکانیان دا، بە ئاوازێکی سادە و شیرینەوە دەیانڵێن:

دەردت کەفت□□□ ل□ ه□ازم
هەفت ژن ئەڕات بخوازم
یەکێ ب□گ□ل□ر بەگی بوو
یەکێ هوومای پەری بوو
یەکێ دڕێ لە گووشێ
یەکێ مانگا بدووشێ
یەکێ نازار باوان
یەکێ کوورپە لە داوان
یەکێ چەرمی دەس ئەولس
یەکێ کوور پەتک رس

هۆنراوەی هەمان گۆرانی، بە کەمێک جیاوازەوە، لە دیالێکتی (کرمانجی باشوور) دا، بەم شێوەیەیە وتراوە:

خودا بدات نیازم
حەوت ژنت بۆ دەخوازم
یەکێ شۆخ و خان و مان
یەکێ خەندەی لە لێوان
یەکێ بۆ ماچ و مووچێ
یەکێ بۆ رێگەی کووچێ
یەکێ بۆ سەر سەماوەر
یەکێ میوان بە رێکەر
یەکێ جوانتر لە گەوهەر

هەمان گۆرانی، بەڵام بە جیاوازییەکی زیاتر لەگەڵ دەقەکانی پێشتردا:

رۆڵە بژی□ بمێنم
حەوت ژنانت بۆ دێنم
یەکیان کوردی تەماشا
یەکیان کچێکی پاشا
یەکیان نەرمی نێو نوێنێ
یەکیان نان بتەپێنێ
یەکێ ئاوت بۆ بێنێ

یەکێ چێشتت بۆ لێنێ
یەکێ م□ش□ک□ بژێنێ
هەر هەمان گۆرانی فۆلکلۆری، سێ دەقی کەمێک جیاوازی تریشم لا هەیە، چونکە هەندێ لە دایکان، دەستکاری دەقە فۆلکلۆرییەکانی گۆرانییەکانی هەڵپەڕاندنیانی منداڵانیان کردوون.. وشەو دێڕیان لێ گۆڕیون یا لێیان لاداون، وشە و دێڕی تازەیان خستووتە جێیان.. بۆ ئەوەی ئەم باسەمان درێژتر نەکەین، تەنها ئەو سێ دەقەی سەرەوەمان نووسی.
دایکانی کوردمان لە (مەهاباد) یش، بە دەم هەڵپەڕاندنی خونچەگوڵەکانیانەوە، مەرج بۆ خوازبێنی کردنی کچەکانیان دادەنێن و ئامادەنین بە هەر کەسێکیان بدەن، ناشیانەوێت کچەکانیان بدەن بە کەسانێک بیانبەن و لێیان دووربخەنەوە.
بە ک□س□ک□سانی نادەم
بە ناکەسانی نادەم
لە ک□س□ک□سانم کەسێ
لە ناو پارچان ئ□ت□س□
بە پیاوی پیری نادەم
بە پیواز و سیری نادەم
بە رێگای دووری نادەم
بە زێڕی سووری نادەم
نایدەم بە کوڕە خەیاتێ
دەیب□ا دوورە وڵاتێ
نایدەم بە خانی بەبا
م□ا□ی زۆرە و زووی دەبا
دەیدەم بە حەم□ خ□و□□
بیکا بە دەسکە گوڵێ
بینێت□ب□ت□ بانی دڵێ
رەزا شوان
نەرویج: ١١/ مای/٢٠٢٠